

11:e årg. 1908.

Juni.

N:r 3.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.
Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1908 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom uppsatser i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade meddelanden från hithörande områden. Därjämte skola i öfversiktlig form refereras viktigare prejudikat m. m. ur Sveriges administrativa praxis. På grund af därom från åtskilliga håll framställd begäran kommer tidskriften dessutom att meddela kortare anmälningar och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Docenten S. WALLENGREN såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af Kammarrådet d:r G. THULIN. Litteraturafdelningen kommer att redigeras af Fil. Lic. F. HJELMQVIST.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1907.

P. Fahlbeck.

Innehåll:

S. J. Boëthius: Olika uppfattningar af orden folk, nation, folkrepresentation och nationalrepresentation.

Erik Sjöström: Emanuel Swedenborgs åsikter om mynt och myntvärden.

Hjalmar Haralds: Ännu en gång den politiska kvinnorörelsen.

Eli F. Heckscher: Prishistoriska metodfrågor.

Otto Grönlund: Referendum i Förenta Staterna.

Strödda meddelanden.

Olika uppfattningar af orden folk, nation, folkrepresentation och nationalrepresentation.

En terminologisk-politisk undersökning

Af

Professor S. J. Boëthius.

I.

Folk och nation.

Att utreda betydelsen af så vanliga ord som folk och nation kan möjligen förefalla såsom ett onyttigt tilltag, men vid närmare eftertanke visar det sig, att de i själfva verket användas i flera olika meningar. Häraf förorsakas en terminologisk oreda, som ofta verkar förvirrande både inom statsvetenskapen och den praktiska politiken, och något, som särskildt gör en fixering af deras skiftande innebörd behöflig, är den grundläggande betydelse de hafva för orden *folkrepresentation* och *nationalrepresentation*. Dessa sistnämnda ord beteckna ju en af statslivets viktigaste företeelser och ehuru namnet ej är saken, så kan dock, till följd af »ordets makt öfver tanken», hvad som inlägges i denna företeelses namn medföra afsevärda konsekvenser.

I samtalsspråket användes ordet *folk* för att därmed beteckna en obestämd mängd människor (»Det var mycket folk på teatern») och något vulgärt äfven i betydelsen människor i motsats mot djur (»folk och få»), men dessa och möjligen andra användningar af ordet för att angifva företeelser inom privatlivet falla utom

ramen af denna uppsats, hvars uppgift, såsom redan antydts, är statsvetenskapligt eller politiskt terminologisk.

Någon gång användes väl ordet i den senare af de nämnda betydelseerna äfven vid politiskt meningsutbyte nämligen för att visa det oberättigade i att till »folket» blott räkna de demokratiska folklagren (»aristokrater — såsom varande människor — äro väl också folk»), men detta innebär en allt för klumpig förblandning af »folk» i motsats till aristokrati (hvarom mera här nedan) med »folk» i motsats till djur för att tagas på allvar, ehuru visserligen, såsom strax skall visas, ett lika oberättigadt *qui pro quo* är mycket vanligt i politiska resonnemang, som göra anspråk på att fattas fullt allvarsamt.

Hufvudbetydelsen af ordet folk i statsvetenskaplig mening torde få erkännas vara: statens hela folk — statsfolket (om betydelsen däraf mera i det följande), men mycket ofta användes ordet för att beteckna den del af statens folk, som med afseende på börd eller förmögenhet och bildning är mindre välloftad.

Forntidens romare hade olika namn för begreppet folk i dessa två betydelser — för den förra *populus*, för den senare *plebs*. Hos grekerna var *dämos* (δημος hvaraf *demokrati*) ursprungligen liktydigt med *plebs*, och Aristoteles menade med demokrati rent af pöbelvälde¹⁾. Men annars kom efter statsskickets demokratisering i Athen ordet *dämos* hos de attiska författarne att få en användning, som motsvarade det romerska *populus*, om ock ej utan en viss bismak af den förra betydelsen, och liksom grekerna, så hafva de moderna nationerna fått en och samma term för de två begreppen. Detta gemensamma namn — hos oss »folket» — kom emellertid till en början att i synnerhet användas i betydelsen *plebs*, t. o. m. hos de nationer, som hämtat namnet från det latinska *populus*. Det franska *peuple* betecknade sålunda

¹⁾ Aristoteles antog tre berättigade statsformer, *monarki*, *aristokrati*, och *politi*, i hvilka de styrande ledas af hänsyn till det allmännas bästa, och tre urartade: *tyranni*, *oligarki* och *demokrati*, i hvilka de styrande ledas af egen nytta. Med *politi* menade han hvad vi kalla en sund demokrati, med demokrati pöbelvälde.

länge företrädesvis det lägre folket, en betydelse som ännu bibehåller sig t. ex. i uttrycket: *un homme du peuple*, och på samma sätt det italienska *popolo* och det engelska *people*. Det tyska *Volk* hade på 15- och 1600-talen så afgjort en sådan nyansering, att, när man då i Tyskland ville få ett uttryck för statsfolket, man plägade använda ordet nation (t. ex. Luthers »Teutsche Nation») i stället för *Volk*¹⁾.

Genom en senare tids demokratiska utveckling vann emellertid »folk» i betydelsen plebs så att säga i anseende, kom, ifrån att hafva haft en viss föraktlig klang, nästan att ljuda som en fanfar, full af anspråk och segerhopp, och i samma mån befanns ordet mer än förr värdigt att äfven beteckna det ursprungligen förnämre begreppet *populus*. Men så användt, behöll det likväl — liksom fordom det grekiska *dämos* — något af sin äldre demokratiska klang, och den häraf föranledda oklarheten blef en orsak till att inom politiken, medvetet eller omedvetet, så ofta med folkbegreppet kunnat bedrivas det logiska *hocus-pocus*, som kallas *quaternio terminorum*.

På grund af namnidentiteten och den sammanflytande betydelsen öfverflyttas helt enkelt från folket = *populus* bestämningar, som tillhöra detta, till folket = plebs. Reduceradt till slutledningens form, skulle resonnemanget hafva följande lydelse:

Folket (= *populus*) är den politiska maktens källa.

De s. k. lägre samhällsklasserna utgöra folket (= plebs).

Alltså äro de all politisk makts källa.

Emellertid är det naturligtvis ej i denna påtagliga form, som felslutet göres i den politiska diskussionen, utan det uppträder där vanligen så att säga inkapsladt. Ett exempel härpå är det ofta hörda uttrycket: »folket bör få vara herre i sitt eget hus». Huset, hvarom här talas, är naturligtvis fäderneslandet, men fäderneslandet är ju ett hem för *hela* statsfolket; således måste med folket här menas *populus*, men i tillämpningen får det ofta betyda: den i förmögenhet och bildning minst framstående delen af folket, och så drages af uttrycket den slutsatsen, att

¹⁾ Den tyska litteraturen om folk- och nationalitetsbegreppen är ganska stor. Jmfr. t. ex. *F. J. Neumann: Volk und Nation*, (1888), *A. Kirchhoff: Zur Verständigung über die Begriffe Nation und Nationalität* (1905).

denna del bör hafva all makt i landet. På samma sätt uppfattas nog på många håll fräsen: »folkmakt och herremakt». Det synes så naturligt och rättvist, att makten skall tillhöra hela statsfolket. Sammanställningen af »folkmakt» och »herremakt» visar dock, att det här ej är fråga om statsfolket utan om den del af statsfolket, som ej räknas eller vill räkna sig till herreklassen, men icke desto mindre medför lätteligen »ordets makt öfver tanken», att föreställningar om den maktbefogenhet, som ordet folk i förra betydelsen framkallar, öfverflyttas på folket såsom motsats till herrarne, och så är de demokratiska anspråkens arsenal riktad med ett till synes oemotståndligt vapen.

Äfven inom den historiska litteraturen har den nu angifna dubbelbetydelsen af ordet folk medfört liknande oklarhet och jongleri. Särskildt möter denna företeelse hos det förra århundradets »frisinnade» franska historieskrifvare. Rekordet torde hafva slagits af *Jules Michelet*.

Ordet folk kan vidare användas för att beteckna en afdelning af människosläktet, hvilken på grund af vissa kulturellt enande omständigheter, såsom gemensamhet i härstamning, språk, lynne, historiska minnen och religion, känner sig utgöra en kulturell enhet. Folket i denna mening kan vara äfven en statlig enhet, vara statsfolk, men detta är ej nödvändigt. Det grekiska folket kände sig såsom ett och samma kulturfolk, men var fördeladt på en mängd stater. Så var ock förhållandet med det tyska folket under en stor del af 1800-talet, och ännu är det fördeladt på två hufvudstater: tyska riket och den österrikiska monarkien. Jämväl kunna flera sådana folk eller folkdelar finnas inom samma stat, hvarpå den österrikiska monarkien med sina många »folk» också erbjuder exempel. Stundom kunna de härvid i statligt hänseende fullkomligt känna sig såsom ett folk, t. ex. tyska och franska schweizare. Ordet folk i nu behandlade betydelse är dock knappast användbart i det fall, då största delen af ett sådant kulturfolk utgör ett afskildt statsfolk: när man talar om franska folket, inbegripes t. ex. nog ej däri Kanadas franska befolkning. Kanske af denna orsak, men framförallt för att undvika förblandning

med begreppet statsfolk vilja åtskilliga moderna statsvetenskapliga författare i Tyskland (t. ex. en af de nu mest uppmärksammade *G. Jellinek*) utbyta termen folk mot *nation*, så ofta fråga är om en blott kulturell gemenskap, och sålunda åt ordet folk inom statsvetenskapen reservera endast betydelsen statsfolk (och plebs)¹⁾. Samma terminologi använder hos oss prof. Kjellén i en uppsats om »Representationsproblemet» i tidskriften »Nya Sverige» 1907, (ss. 448 o. ff.), dock med den inskränkningen, att han i *nation* inlägger betydelsen rastyp, så att det nationellt enande blott blir nedärfda fysiska egenskaper (såsom långskallighet o. d.) eller karaktärsdrag (t. ex. fallenhet för afundsjuke). En sådan begränsning af nationalitetsbegreppet synes mig emellertid ej hållbar. Vore *rasrenhet* dess innebörd, så skulle i allmänhet på sin höjd vildar, såsom eskimåer o. d., kunna sägas bilda nationer. Sveriges befolkning är en af de mest rasrena i Europa, men huru många svenska familjer äro ej af främmande ursprung! Ur sådana hafva ju till och med flera af våra mest framstående nationella märkesmän utgått; för att blott nämna några exempel: Engelbrekt, Geijer, Snoilsky, Levertin. Inom vetenskapen är man ej heller nu mera böjd att tillerkänna den gemensamma härkomsten (raskaraktärens ponerade grund), ja ej ens gemensamheten i språk den *uteslutande* betydelse för nationaliteten, som för ej länge sedan var vanligt²⁾, utan det nationellt enande sökes nu vanligen i en kulturell *samhörighetskänsla*, vid hvars uppkomst visserligen en viss gemensamhet i härstamning och språk *kan* vara och vanligen är en viktig faktor, men som äfven *kan* bero af andra faktorer³⁾. Det lär väl ej kunna bestridas, att elsassarne, äfven de tyskt talande, känt sig tillhöra den franska nationen i kulturellt hänseende, t. o. m. efter den politiska skilsmässan. Det är för en kulturell samhörighet af detta vidsträckt slag, som moderna tyska vetenskapsmän — ehuru kanske just ej med afseende på elsassarne

¹⁾ Allgemeine Staatslehre (1900) t. ex. s. 104 och 366.

²⁾ Se t. ex. *Kr. Claësons* afhandling »Om språkets ursprung och väsen» (i Nord. Univ. Tidskr. 1858).

³⁾ Till denna uppfattning har särskildt bidragit *E. Rénans* skrift: *Qu'est ce qu'une nation?* (1882). Skriftens politiska syfte (med afseende på Elsass-Lothringen) och några däraf föranledda ensidigheter böra ej undanskymmas de många sanna synpunkter, som däri framställts.

— vilja taga ordet nation uteslutande i anspråk, men äfven om man i ordet inlägger en sådan betydelse, torde ej mycket vinnas med denna terminologi. Afsikten därmed var ju att få ett specifikt uttryck för den kulturella gemenskapen i motsats till den statliga, men detta syfte vinnes icke. I det allmänna språkbruket — och till detta bör den vetenskapliga terminologien så vidt som möjligt ansluta sig — är ordet nation nog *i allmänhet likvärdigt* med ordet folk, användt på samhällslifvet (utom att det ej kan betyda plebs). Om folk är en olämplig term för den kulturella gemensamheten därför, att det också kan beteckna en statlig sådan, så är ordet nation det äfven. I stället för franska folket i betydelsen Frankrikes statsfolk kan enligt gällande språkbruk lika väl sättas: den franska nationen (jfr »la grande nation»).

Ej heller lämpar sig ordet nation såsom beteckning för den kulturella gemensamheten i det fall, då ordet folk ej gör det. Lika litet som i uttrycket franska folket inbegripas de franska kanadensarne, lika litet inbegripas de i uttrycket den franska nationen.

Liksom det, till följd af språkbrukets oundkomliga lag, ej kan hjälpas, att folk betyder både populus och plebs, så torde man sålunda af samma skäl böra finna sig i, att såväl folk som nation beteckna både en kulturell och en statlig enhet. I det ena som det andra fallet måste sammanhanget afgöra, hvilken betydelse som afses, och i båda gäller det att vara på sin vakt mot att dubbelbetydelserna ej missbrukas till logiska jonglerier i politiskt syfte. Ty sådana kunna, likaväl som med ordet folks dubbelbetydelse: populus och plebs, bedrifvas med dubbelbetydelsen: kulturell enhet och statlig enhet, hos orden folk och nation. Ett oss närliggande exempel härpå äro vissa ansatser till fenomansk annekteringslysnad vis å vis svenska bygder med finsk-talande befolkning. Ehuru dessa bygder på grund ej blott af bestående rätt, utan ock af politisk samhörighetskänsla innehas af det svenska statsfolket, skulle man nog på vissa håll ej hafva något emot att få draga politiska konsekvenser däraf, att deras befolkning till följd af gemensamhet i språk och »ras» kan räknas till finska nationen i kulturell mening.

Önskas nödvändigt en på samma gång specifik och tillräck-

ligt rymlig term för den kulturella gemenskapen, så kan man använda *folkstam* eller *nationalitet*. När det t. ex. talas om den franska nationaliteten eller den franska folkstammen, så är därmed blott en kulturellt bestämd afdelning af människosläktet angifven och i ingendera uttrycket kan inläggas något uttalande om denna afdelnings statliga organisation, men å andra sidan inrymma båda uttrycken också den franska befolkningen i Kanada. Ett annat sätt att åstadkomma terminologisk reda i denna sak har *F. Meinecke* användt i sitt nyligen utgifna arbete: »*Weltbürgertum und Nationalstat*». I olikhet med *Jellinek*, *Kjellén* etc. låter han nation beteckna likaväl statsfolk som folkstam, men sammansätter ordet i förra fallet med stat, i senare med kultur: *statsnation* och *kulturnation*.

Efter detta försök att belysa de båda företeelser: plebs och kulturnation, som jämte statsfolk inrymmas under termen folk, hafva vi nu att söka utreda, hvad ordet statsfolk själfvt kan innebära. Det visar sig då, att äfven detta ord har olika betydelser.

1) *Statsfolket är sammanfattningen af alla vid en viss tidpunkt lefvande medborgare*. Denna betydelse hade hos romarne *populus* och hos germanerna vid deras inträde i historien ordet folk. När den germanska folkstaten upplöstes genom feodalismen, förblev emellertid detta enhetliga folkbegrepp, och man fick i stället för enhetliga folk en mängd privata maktinnehafvare (*Herrschaften*) hvar och en med sina underhafvande, sin »*misera contribuens plebs*».

Häri torde förklaringen ligga till att under medeltiden betydelsen plebs kom att häfta vid folkbegreppet, t. o. m. när benämningen för detta var härledd från *populus* (se ofvan s. 130). Att en *publik* uppfattning af folket åter började göra sig gällande, var ursprungligen ett verk af medeltidens statsvetenskapliga spekulation, af den verkligt storartade »*publicistik*», hvartill striden mellan påfvemakt och kejsarmakt och sedan mellan påfvarne och kyrkomötena eggade lärda kanonister, legister och skolastiker. Under påverkan af den romerska kejsarrätten proklamerades då, att all härskarmyndighet uppkommer genom förläning af folket,

genom ett »härskarfördrag» mellan detta och regenten, och med folket förstod man härvid åter sammanfattningen af alla medborgare — statsfolket. Den *offentliga* härskarmakt, som därmed postulerades — i motsats mot privata feodalhärskardömen — förverkligades i de mot medeltidens slut sig utvecklande monarkiska nationalrikena, och dessa skapade också det territoriella underlaget för ett enhetligt och allmänt folkbegrepp. Till en början fördunklades dock detta åter genom den nya furstemaktens ensidiga utveckling. Om också det förlänande folket tänktes såsom den *ursprungliga* innehafvaren af statsmyndigheten — »suveräniteten» —, så ansågs det genom »härskarfördraget» hafva fullständigt eller så godt som fullständigt afhändt sig denna myndighet. Suveräniteten uppfattades då såsom en härskarens i stället för en statens tillhörighet (»härskarsuveränitet»), eller ock identifierades furste och stat (»l'état c'est moi»), och folket blef åter en »miserable contribuable» visserligen ej så som förr till privata feodal-herrar men i stället till fursten. Äfven denna gång kom upprättelsen genom vetenskapen — 16- och 1700-talets »naturrättsliga» spekulation, som i själfva verket var en fortsättning af de medeltida ansatserna.

Denna spekulation företog sig att söka utreda själfva statens väsen, och dess förklaring däraf blef, att staten utgjordes af folket själf, hvarvid med folket menades de vid hvarje särskild tidpunkt lefvande folkmedlemmarna, förenade till en korporation genom ett fördrag (»*samhällsfördraget*»), och hvarvid genom Rousseau suveräniteten flyttades från härskaren till denna korporation (»*folksuveränitet*» i stället för »*härskarsuveränitet*»¹⁾). Huru vida en sådan uppfattning af staten är berättigad, blir en senare fråga. Nu må blott konstateras, att härmed den betydelsen af ordet folk var fastslagen, att det betecknar sammanfattningen af alla dem, som vid hvarje särskild tidpunkt utgöra statens män-

¹⁾ Att Rousseau med det suveräna folket förstod blott enheten af de vid hvarje tidpunkt *levande*, ses bl. a. af *Contrat social* I,6, där det heter — »Cet act d'association (*samhällsfördraget*) produit un corps moral et collectif, composé d'autant de membres, que l'assemblée a de voix.» Naturligtvis kunna ej de döda och ofödda, utan blott de lefvande sägas hafva röster i den ifrågavarande församlingen. Jfr. ock s. a. III,18 om de lefvandes rätt att godtyckligt bryta associationsakten.

niskomaterial. Och denna innebörd har ordet folk liksom nation (i betydelsen statsfolk och statsnation) allt jämnt i det allmänna språkbruket och är därför också berättigadt därtill. När det — för att välja ett aktuellt exempel — talas om svenska folkets, svenska nationens uppfattning af Ålandsfrågan, så begagnas ordet folk eller nation just i denna mening.

2) *Statsfolket betecknar enheten af alla medborgaregenerationer.* Huru berättigadt det än må vara att använda ordet folk såsom namn på sammanfattningen af de lefvande medborgarna, så var det dock ett ödesdigert missgrepp af den naturrättsliga spekulationen att likställa denna enhet med själfva staten. Öfver en annan stats egna angelägenheter kan ej en stat bestämma, men den är ej heller skyldig att taga hänsyn till annat än sitt eget bästa. Om nu hvarje generation är staten, så kan den ej stifta lagar eller ingå aftal, som förpliktiga kommande generationer, och å andra sidan blir statsändamålet då blott tillgodoseende af hvarje generations egna fördelar; att vårda sig om kommande generationers bästa blir ej något statsändamål. Därmed är kontinuiteten, som dock är själfva lifsprincipen i statslifvet, tillintetgjord¹⁾. Vill man säga, att folket är staten, så måste man därför med folket mena ej enheten af de lefvande medborgarne utan en enhet af gångna, lefvande och kommande generationer. Staten är just det rättsliga uttrycket för denna enhet; det specifika statsintresset i motsats mot privata intressen är just att vårda detta sammanhang, och endast om folket fattas såsom en dylik fortlefvande enhet, är man strängt taget berättigad att tillerkänna det suveränitet, tala om »folksuveränitet»²⁾.

Statsbegreppet i nu angifna mening fordrar sålunda äfven ett annat stats*folks*-begrepp än det naturrättsliga, nämligen ett, som rymmer forntid, nutid och framtid. Det allmänna språkbruket medger också denna användning af ordet folk, och har i

¹⁾ Se härom vidare min uppsats: »Rösträttsproblemet» s. 15 o. ff. (I vår tids lifsfrågor. XXXVI. 1904).

²⁾ Om man med suveränen ej afser maktens verkliga källa, som blott kan vara staten eller det fortlefvande folket, utan maktens tillfälliga handhafvare, så kan dock i demokratiska stater det vid hvarje viss tidpunkt lefvande folket *kallas* suveränt, liksom monarkerna i monarkiska stater kallas suveräner. Jfr. »Rösträttsproblemet» s. 22.

själfva verket alltid så gjort, ehuru konsekvenserna här af ej klart insetts.

När våra förfäder både i ord och handling bekände sig pliktiga att bringa sina tunga offer för Sveriges folk, menade de nog ej med Sveriges folk blott sig själfva utan ock sina efterkommande i oöfverskådliga tider; och när de talade om hvad Sveriges folk i fordomtima utfört, så bekände de sig därmed till en uppfattning af folkbegreppet, som sträckte sig lika väl tillbaka i tiden som framåt. Och på samma sätt gifva också vi — åtminstone i ord — stundom vårt erkännande af, att vi med folket kunna mena något, som förpliktar genom en forntid och en framtid. I trots af att den statsvetenskapliga spekulationen både under antiken och under naturrättens blomstringstid i det statsbildande folket egentligen blott såg en sammanfattning af de lefvande medborgarne, så bröt sig dock den högre uppfattningen allt emellanåt fram. Så jämförde Aristoteles en gång folket vid en flod, som tiderna igenom blir den samma, fast vattenpartiklarne växla, och kejsar Julianus skall ha yttrat, att folket är evigt (i motsats till individerna). Fransmannen *Jean Bodin*, hvars i slutet af 1500-talet utgifna arbete »*De republica*» står såsom hufvudportalen till den nyare tidens statsvetenskapliga spekulering, har i detta arbete (I,8) ett liknande uttalande. Det var han, som först vetenskapligt utredde statssuveränitetens väsende, men det var också han, som öfverflyttade suveräniteten till maktinnehafvaren och därmed grundade 16- och 1700-talens lära om härskarsuveräniteten. Då härskaren — regenterna — växla, stod emellertid detta icke i full öfverensstämmelse med en nödvändig bestämning, som han själf tillagt suveräniteten, nämligen att ej vara underkastad någon inskränkning i tiden (vara »*perpetua*»), och han erkände också, att endast hos folket fanns förutsättningen för uppbärandet af en sådan suveränitet, emedan blott det är odödligt (»*propterea quod immortalis est populus*»). Härmed tyckes han hafva funnit det fortlefvande folkets begrepp, men han tog ej steget ut, ty den slutsats han drog var, att, om suveränitetens beständighet skulle tolkas så strängt, så fanns suveränitet endast i demokratiska eller aristokratiska stater; d. v. s. folket blef för honom i alla fall ingenting annat än majoriteten eller minoriteten af de vid

hvarje viss tidpunkt lefvande, hvilken kollektiva enhet på grund af dess *småningom* skeende förnyelse föreföll honom odödlig i jämförelse med monarker. För att häfda, att folket såsom sådant har eganderätt, gjorde *Hugo Grotius* med styrka gällande, att ett folk fortlefver trots individernas och generationernas växling, och förklarade till och med, att folket var det gemensamma subjektet för suveräniteten (*»subjectum commune»*), men, då han sökte statens grund i ett fördrag mellan samtidigt lefvande, blef han likväl en af de kraftigaste befordrarna af den naturrättsliga så att säga horisontala i stället för vertikala uppfattningen af statsfolket¹⁾, och han fasthöll ej heller vid den nyssnämnda suveränitetsläran utan medgaf, att det *egentliga* subjektet för suveräniteten (*»subjectum proprium»*) dock var härskaren. Så blef för naturrättens tänkare statsfolket ej en organisk genom tidsåldrarna sig sträckande enhet (*»ett samhälle på längden»*), utan en tillfällig, mekanisk sammanslutning af samtida individer, och när man sedan med Rousseau proklamerade folksuveräniteten i stället för härskarsuveräniteten, så blef det suveräna folket blott majoriteten af de vid hvarje tidpunkt lefvande individerna med »suverän» rätt både att förtrycka minoriteten och att offra kommande generationers bästa.

En förening af så mekanisk och tillfällig natur behöfde det ej väcka betänkligheter att upplösa, och kabinettspolitikens under naturrättens åskådning stående statsmän drogo sig, som bekant, ej heller för att stycka folken efter godtycke eller maktkonjunkturer. Och saknade nationerna verkligt organiskt lif, hvarför då ej upplösa dem och låta individerna uppgå i en högre enhet — universalstaten? Det var denna slutsats, som drogs — af Napoleon I. Men då kom verkligheten med sin kritik af teorien. När det började blifva rama allvaret med den mekaniska statslärans tillämpning, då vaknade medvetandet om, att nationellt samband dock ej beror på individernas godtycke utan är en ur den historiska utvecklingen framsprungnen realitet, som, på en

¹⁾ Jfr. *E. G. Geijers* ord: »gifves det, för att så säga, äfven ett samhälle på längden och ej endast i bredden, så skulle, för att bli vid liknelsen, försöket att afskaffa den ena af samhällets naturliga dimensioner, genom sakens natur, nödvändigt misslyckas». Feodalism och republikanism. Saml. skr. II s. 276.

gång bindande och stödjande, behärskar individen och hvars förstörande därför innebär ett attentat mot själfva hans personlighetslif. Och då bröt sig en högre folk- och statsteori fram.

Från det land, hvars statslif i högsta grad röjde ett organiskt sammanhang mellan tidsåldrarna, gafs uppslaget härtill, när *Edmond Burke* mot franska revolutionen häfdade, att samhällsinstitutionerna äro uttryck för hvarje folks af dess historia formade nationella egendomlighet och ej verk af stundens godtycke. Burkes lära gaf impulsen till uppkomsten af romantikernas och »den historiska skolans» reaktion mot franska revolutionens på naturrätten hvilande idéer — både i deras ursprungliga och deras napoleonska form —, och påverkad af honom, framställde en af denna reaktions målsmän, *Adam Müller*, redan i en 1808—9 hållen föreläsningsserie följande definition af begreppet folk: »Folk är den upphöjda gemenskapen af en lång rad förgångna, nu lefvande och kommande generationer, som alla sammanhånga i ett stort innerligt förband till lif och död». Och denna gemenskap ansåg han realiseras genom staten, som »är en allians mellan de föregående och de efterföljande generationerna, och tvärt om¹⁾». Härmed var det verkliga subjektet för statssoveräniteten funnet och folksuveränitetsläran från »sambällsfördragets» fiktioner förd ut i den historiska realiteten.

Åtskilliga konsekvenser med afseende på den praktiska politiken, som romantikens och den historiska skolans män ansågo sig böra draga af sin statsvetenskapliga spekulation, bestodo visserligen ej profvet, men själfva deras grunduppfattning af folk- och statsbegreppet har blifvit bestående och kan sägas väsentligen hafva gifvit riktlinierna åt vår tids statsvetenskap.

¹⁾ Att detta folk- och statsbegrepp innebodde i den historiska skolans uppfattning och äfven i någon mån framträdde hos hennes svenska anhängare, har jag påvisat i min uppsats: »Richerts politiska idéer». *Hist. Tidskr.* 1905 s. 225. Jag hade mig emellertid ej då bekant, att en så klar definition redan före Savignys bekanta inlägg 1814, hvarifrån man plägar räkna den historiska skolans uppkomst, var gifven af A. Müller, som står på gränsen mellan denna skola och romantiken. För kännedom härom har jag att tacka *Meinecke*: »Weltbürgertum und Nationalstaat» (1908), s. 129 o. f. Att i alla fall detta folkbegrepp kunde hos skolans svenska anhängare skymmas af det Rousseauska folkbegreppet, ses t. ex. af E. G. Geijers: »Frågan om den akademiska jurisdiktionen». *Saml. skr.* VIII, s. 469 o. ff.

3) *Folket fattas såsom motsats till regeringen (konungen)*. Till statsfolket i den under 1) angifna betydelsen (folket = alla samtidigt lefvande medborgare) hör naturligtvis också konungen, en sanning, hvaråt Gustaf III gaf ett uttryck genom sitt bekanta yttrande, att han blott var »den förste medborgaren bland ett fritt folk». Det samma gäller också om statsfolket i den här ofvan under 2) angifna betydelsen (det fortlefvande folket). Eller skulle våra Karlar och Gustafver icke få räknas till det svenska folk, hvars öden våra häfder förtälja? Jo för visso är det svenska folkets historia jämväl deras. Emellertid talas äfven på sådant sätt om folket i staten (statsfolket), att därifrån regeringen uteslutes. Det romerska *populus* hade jämte sin här ofvan omtalade betydelse jämväl denna, såsom ses af formeln: »*Senatus populusque romanus*» (»senaten och det romerska folket»), och grundtanken i det forngermanska konungadömet var en dualism mellan å ena sidan konungen, å andra sidan folket, i hvilket konungen tydligen då ej inräknades. Konung och folk voro sidordnade organ åt staten. Våra förfäder hade för folket i denna mening också en särskild term: *allmogen*. Denna dualism går igen i den konstitutionella monarkien, som är en utvecklingsform af det germanska konungadömet, och härigenom har folket såsom beteckning för sammanfattningen af alla lefvande statsmedlemmar med undantag af konungen kommit att spela en stor roll i det moderna statslifvet.

Det var *uteslutande* i denna mening, som *Kr. J. Boström* använde termen folket. För statsfolket i annan betydelse begagnade han termen *natio*, som han öfversatte med *nation* eller *folkstam*, men härunder inrangerade han äfven nationalitetsbegreppet, hvilket han hufvudsakligen uppfattade ur rassynpunkten¹⁾. När han förklarade, att äfven regeringen hörde till nationen, tänkte han sig tydligen nationen såsom statsfolk, men han förklarade

¹⁾ Nationens medlemmar hafva samma »natur», samma »folklynne», som »är en fysisk karaktär». Nation är en »fysisk människostam». Till följd häraf tillerkände han det nationella ej någon synnerlig kulturell betydelse. »Bekant är ock», yttrade han, »att nationalkaraktären eller rättare nationallynnnet regerar mera den stora mängden än de högre och högst bildade, hvilka inom alla nationer tänka och handla så tämligen lika, om de äro sedliga».

tillika, att en nation kunde vara splittrad mellan flera stater, och detta passar endast in på ras- eller kulturnation. En splittrad sådan har emellertid ingen egen regering.

Nationen innefattade sålunda regeringen men kunde ändå sakna egen regering! Detta innebar emellertid för Boström själf ingen motsägelse, ty han ansåg, att terminologien inom vetenskapen bör rättas ej efter den faktiska verkligheten utan efter den ideala, och enligt hans uppfattning var nationens idé, att hvarje nation skulle utveckla sig till en egen stat och sålunda få egen regering¹⁾. Boströms »nation» skulle då kunnat sammanfalla med statsfolket, uppfattadt såsom en öfver de växlande generationerna upphöjd ideell enhet (själfva staten), dock med villkor att den utgjorde en rasenhet. Så vidt jag kan finna, har emellertid ej Boström sökt nationens ideella enhet i en sådan kontinuitet. Dess ideella enhet ansåg han sig hafva vunnit genom sin idélära, och antagligen af denna orsak kom han ej att vidare utföra det uppslag, som låg i hans uttalanden om nationen, ehuru de inflytelser, som han tydligen mottagit af den historiska skolan (Biberg, Geijer), tyckas hafva kunnat gifva anledning därtill. Då han ansåg nationen — staten hafva sin grund i ett evigt väsende, statens idé, blef det för honom ej af betydelse att i den historiska kontinuiteten söka en öfver tillfälliga öfverenskommelser upphöjd grund för statslifvet.

I alla händelser fingo de uttalanden af Boström om nationen, som möjligen skulle kunnat leda till uppfattningen af staten såsom en af de växlande generationerna bestående och på samma gång öfver dem upphöjd folkenhet, ej någon betydelse för hans folkbegrepp, hvilket, såsom redan antydts, var något annat än hans nationsbegrepp. Med folket menar nämligen Boström aldrig själfva statspersonligheten utan en personlighet vid sidan af monarken inom staten. Och detta hans folkbegrepp, ehuru från hans ståndpunkt fullkomligt otvetydigt, har verkat förvirrande. Så stort var Boströms inflytande en tid hos oss, att hans definition af folket i viss mån behärskade både anhängare och otrogna, men därvid

¹⁾ Dessa åsikter har Boström framställt i ett bref till A. Nyblæus d. 28 apr. 1860. Se hans »samlade skrifter» III s. 499 o. ff.; jfr äfven II s. 258.

visade sig på samma gång, att språkbruket dock ej ovillkorligt böjer sig för en vetenskapsmans utan hänsyn därtill proklamerade terminologi. Trots Boström fortlefde ändock det mera omfattande statsfolksbegreppet, folket såsom fortlevande enhet af alla medborgaregenerationer, och oskilleringen mellan detta och hans eget blef äfven anledning till en *qvaternio terminorum* och det i tvenne alldeles motsatta riktningar. Å ena sidan öfverflyttade man på det vidsträcktare icke-Boströmska folkbegreppet den mera blygsamma roll Boström tilldelade folket, och häri torde en orsak ligga till att man så länge hos oss ej haft blick för att staten just är det fortlevande folket. Å andra sidan öfverflyttade man den egenskap af att vara all statsmakts källa, som tillkommer folket, så fattadt, på det Boströmska folket — gjorde detta till mandatgifvare åt monarken och beröfvade därmed denne (naturligtvis alldeles i strid med Boströms afsikt) den själfständiga ställning, som enligt den konstitutionella monarkiens idé rätteligen tillkommer honom såsom mandatarie eller organ blott åt själfva staten.

I det föregående (s. 134) har framhållits, att enligt gällande språkbruk termen nation i *allmänhet* är likvärdig med termen folk i betydelse statsfolk. Uppenbart är, att så förhåller sig, då statsfolk betecknar hela det levande folket. Man kan lika väl säga nationens röst som folkets röst. Kanske ej hos oss fullt så vanligt, men dock fullt tillåtligt är att låta nationen betyda det fortlevande folket, och i romanska länder torde detta uttryckssätt vara det naturligaste. Mindre själfklart är kanske, om nation äfven kan användas om statsfolket, fattadt såsom motsats till eller sidoordnad med monarken, men detta blir tillfälle att närmare undersöka i fortsättningen af denna uppsats, som skall ägnas åt termerna folk- och nationalrepresentation.

Emanuel Swedenborgs åsikter om mynt och myntvärde.

Af

Fil. D:r Erik Sjöstrand.

Bland Swedenborgs tryckta skrifter finnas tvenne, hvilkas titlar angifva, att hans vidtomfattande intresse äfven har sträckt sig till myntväsendets område. Det ena af dessa arbeten: »Förslag till vårt mynts och måls indelning, så att räkningen kan lättas och allt bråk afskaffas» är tryckt år 1719 (sedermera omtryckt 1795), det andra: »Oförgripliga tankar om svenska myntets förnedring och förhöjning» år 1722. Ett studium af dessa till omfånget tämligen blygsamma afhandlingar ger vid handen, att Swedenborg haft en djup och klar insikt i frågan om mynt och mynts värde, härutinnan fördelaktigt skiljande sig från samtida skriftställare i ämnet. Väl delade han några af sin tids villfarelser i dessa ting, men under intrycket af de finansiella missgreppen under frihetstiden har han sedermera väsentligen förändrat sin uppfattning. Med ledning af nyssnämnda tryckta skrifter jämte ett par otryckta memorial från en senare tid skola vi lämna en framställning af Swedenborgs insatser på detta område samt tillika antyda utvecklingen af hans uppfattning härutinnan.

Såsom adelsman deltog Swedenborg i frihetstidens riksdagar, men har icke öfvat något egentligt inflytande på den aktuella ekonomiska politiken. Sinne för partipolitiken ägde han icke och hans öfverlägsna begåfning höjde honom öfver de gängse ekonomiska doktrinerna.

Utanför dessa frågors behandling vid riksdagarna har han dock icke stått. För att nämna ett exempel, var det Swedenborg som vid 1723 års riksdag föreslog uppgörandet af statistiska redogörelser för in- och utgående varor samt han som gjorde ett utkast till en handelsbalans för år 1722, slutade på en import af 9,650,000 gyllen (1 g. = $\frac{2}{3}$ rdr. specie) och en export af endast 6,390,000; »undervikten» var följaktligen 3,260,000 gyllen eller 4 millioner daler kopparmynt, och dock voro lüendrägerierna ej inräknade. Denna mörka skildring förskräckte så riksens ständer, att de anbefalldes kommerskollegium att uppgöra relationer öfver utrikes handeln, det första upphofvet till de sedan med allt större omsorg utarbetade årliga handelsbalanserna, hvilka betraktades såsom den tillförlitligaste mätaren på landets välstånd. Swedenborgs inlägg i denna fråga blef således af grundläggande betydelse för den ekonomiska politiken under frihetstiden och är högst betydande för hans egen åskådning.

Sin samtids fruktan för en »tärande undervikt» i den utländska handeln, som hotade att utarma landet på dess reda mynt och bringa det under främmande förläggares tvång, delade nämligen Swedenborg fullt och helt. I skriften »Oförgrifliga tankar om svenska myntets förnedring och förhöjning» har han också, dock mera i förbigående, uttalat sig i sådan riktning. Denna broschyr utgafs i anledning af de osäkra myntförhållanden, som skapats genom kopparmyntsförsämringarna under Karl XII. Efter en mindre försämring år 1709 hade kopparplåtarna, det gängse hufvudmyntet, 1715 evalverats 50 procent öfver deras förra värde. En 6-dalers plåt skulle räknas för 9 daler, hvaraf helt naturligt följde, att varupriserna stegrades i lika proportion. I samma riktning hade verkat den oerhörda mängden af nödmynt, som dock icke kunde öfva sådant inflytande på prishöjningen, som man sedermera antagit, emedan de i handel och vandel icke mottogos till annat än det verkliga värdet gentemot plåtarna. Vid början af frihetstiden höjdes nu från penninglöntagare och plåt-innehafvare ett rop på återgång till de gamla myntförhållandena, så att icke blott nödmyntet afskaffades — hvilket de facto skedde inom kort utan lagstiftningens ingripande —, utan äfven plåtvärdet nedsattes med en tredjedel såsom närmast före 1715. Oför-

nekligen hade kronans löntagare, som fått sin stat reglerad 1696 före myntförhöjningarne, lidit obehörig minskning i sina inkomster, och vissa näringsidkare, nämligen handtverkare och andra som arbetade efter fastställda taxor, samt arbetsfolk icke åtnjutit vederlag för de i allmänhet fördyrade lefnadskostnaderna. Men vinsten för dessa medborgarekategorier af en myntförändring kunde på långt när icke anses uppväga förlusten för massan af näringsidkare och för landet i dess helhet genom det gängse myntets nedsättning med en tredjedel af värdet.

På ett synnerligen klart och åskådligt sätt utlägger Swedenborg verkningarne af den ifrågasatta myntdevaluationen och slutar med att bestämdt afråda densamma — detta dock under förutsättning af godtgörelse åt penninglöntagare och dylika. »En devaluation, skrifver han, vore icke allenast att blott röra myntet, utan det därjämte; som många resor angelägnare är». Af största intresse är skildringen af myntnedsättningens verkan på exportnäringarne d. v. s. hufvudsakligen järn- och koppartillverkningen samt på den utländska handeln. Såsom något bekant förutsätter han, att efter ett mynts valvation »rättar och sätter sig det som i landet med penningar köpes och säljes». Liksom alla varor hade järnet och kopparen stegrats i inhemskt mynt, äfvenså råmaterialer och andra produktionskostnader. Hvad blefve nu följden af en devaluation? Ja, antingen skulle varan förlora sitt pris och näringen drifvas med förlust eller skulle den i devalveradt mynt behålla sitt förra pris; det senare vore sannolikast, ty de som ägde förlag i bergslagen — hufvudsakligen utlänningar — skulle ej låta tvinga sig till lägre pris. Men däraf följde, att järnets pris på utländsk marknad måste höjas i lika proportion med myntets nedsättning. Hvar och en, säger författaren, kunde däraf draga slutsatsen: minskad export och ökad undervikt. Kort och träffande har här, synes det, Swedenborg angifvit de väsentligaste verkningarne af en myntnedsättning på de näringar, som drifvas för export.

Icke mindre intresseväckande är skildringen af en *myntförhöjnings* verkan på exportproduktionen. Vi låta här författaren själf tala: »När ett mynt förhöjes, så balanserar sig i första åren handeln och lika som väger nu hit och nu dit, till dess han omsider efter några år har kommit i stånd och i en likhet med

myntets valuation . . . För ett exempel vill man allenast andraga järnet, som strax efter förhöjningstiden till ingen del förhöjdt blef, utan i några år behölt sitt vanliga pris till 30 à 32 daler; hvar-utaf förhöjningen har måst komma de utländske till godo, som utvägar funnit att medels varor, växlar, redbart mynts insändande etc. göra sig delaktige däraf; förlorande således landet många resor det, som några enskilde vinna kunde.» De importerade varorna måste däremot »stå efter den räkning, som i böckren finnes, det är efter valeurn af deras mynt.» Efter hand hade dock exportvarorna stegrats i lika proportion med myntförhöjningen eller ända med 50 procent af förra värdet, men importvarorna hade enligt erfarenhetens vittnesbörd stigit endast med 30 à 40 %. I detta gynnsamma förhållande skulle nu en myntnedsättning verka förändring till förfång för den utländska handeln. Swedenborgs framställning kan i korthet återges sålunda: af myntförhöjningen hade i första hand exportörerna — hufvudsakligen utlänningar — dragit nytta genom stegradt pris i inhemsk valuta, men efter hand hade myntförhöjningen verkat stimulerande på hela exportindustrien och befordrat denna, medan importen försvårats.

Mot slutet af afhandlingen vänder sig Swedenborg särskildt mot dem, som höllo före, att myntförhöjningen hade hämmat utförseln af koppar, som förutom mynt ju äfven var en betydande exportvara. Han fastslår, »att det ingalunda härröra kan af en förhöjning eller förnedring, att kopparmyntet hålles i landet kvar eller sändes ut, utan endast af växelns stigande och fallande samt en del af metallens pris utomlands.» I dessa ordalag röjer sig Swedenborgs uppfattning, att växelkursen var något helt oberoende af myntet, ett missförstånd som han delade med sin samtid och som sammanhänge med tron på »undervikten». Att kursen hölls nere vid kopparens pari gentemot silfver (35 à 36 mark vid frihetstidens början) tillskrifver han allenast de operationer mot kursen, som bedrefvos af det 1719 inrättade växelkontoret, som förutom inkassering af statsmedel från utlandet hade sig betrodtt att »maniera» växelkursen. Att växelkursen, såsom man säger, bär sitt korrektiv inom sig själf, var för Swedenborg all-

deles främmande. »Men däremot, fortsätter han, om tillåtas skulle, att växeln dirigerar sig själfvt efter balansen i handeln, så hade man snart i Sverige att befara, det han förhöjde sig långt öfver sitt värde af orsak, att det inkommande här å orten intet betalas med allt det utgående. Men därigenom hade man den olägenhet, att allt vårt mynt sändes ur landet, inrikes kommersen stannade, inkommande varor måste högt betalas, de utgående i brist af penningar föllo inunder proportion af de inkommande och mera som man ofelbart har att förmoda, enär en gång växeln själfvt får sin frihet och inga publika medel för handeln äro, som ersätta kunna balansen uti handeln.» Så hopplöst föreställde sig Swedenborg landets läge, när en gång de tillfälliga inkomstkällor upphörde, som Sverige erhållit genom fredssluten 1719 och 1720. För honom liksom, väl för andra samtida ekonomer måste *subsidie-systemet* stå som enda tryggande medlet mot »den höga växelkursens» befarade verkningar.

Den egentliga svagheten i det dåtida svenska myntsystemet, nämligen den flerdubbla myntfoten af olika metaller, som bl. a. skapade det växlande agiot mellan de olika myntsorterna, visar sig Swedenborg icke fullt förstå. Visserligen anser han att det fordrar »ett noga eftertänkande, emedan tvenne skiljaktiga myntsorter i ett land finnas, att det ena myntet må väl öfverensstämma med det andra, så att bägge därigenom kunna i landet behållas, utan att det ena måste rymma lägret för det andra». Men han håller före, att silfver- och kopparmyntets valuation vore »jämlik och svarande emot hvarit andras värde» — en tillit som det icke kräfdes starka fluktuationer på metallmarknaden för att sedan rubba.

I det hela utmärker sig dock Swedenborgs afhandling för en förmåga att korrekt behandla svårare ekonomiska spørsmål, som måste förvåna, synnerligast vid jämförelse med hvad en sakkunnig myndighet som kommerskollegium då kunde prestera i detta ämne och i betraktande af, att författaren ju var lekman på området.

Mindre torde det förvåna, att Swedenborg med sitt sinne för abstraktion och förenkling ifrade för en reform af mynt-

räkningen. I »Förslag till vårt mynts och måls indelning, så att räkningen kan lättas och allt bråk afskaffas», har han i korthet framlagt skälen för *decimalräkningens* införande, en tanke, som sedan länge sysselsatte ekonomiska skriftställare, men som bekant realiserades först nära halftannat århundrade därefter. Betydelsen af en sådan reform förstår man bäst däraf, att Sverige på Swedenborgs tid hade icke mindre än 5 olika hufvudmynt, nämligen dukater (af guld), riksdaler specie, karoliner och kurant s. m. (af silfver) samt kopparmynt (plåtar). De olika mynten räknades visserligen i öretal, men till följd af metallernas växlande pris var »laget» myntsorterna emellan underkastadt täta förändringar. När sedan — egentligen på 1730-talet — banksedlarne tillkommo, uppstod ännu en myntsort med växlande värde mot de öfriga. Betecknande för det olidliga i myntförhållandena är, att Swedenborg i en tryckt uppsats har demonstrerat ett »behändigt maner» att förvandla ett gängse mynt, karolinen, i ett annat, daler kopparmynt, medelst — sex à sju olika räkneoperationer!

Förenklingen i mynträknningen genom decimalsystemets införande hade emellertid till förutsättningen en annan, mera ingripande reform, den flerdubbla myntfotens ersättande med silfvermyntfot. Sålänge rörelsen besvärades af de tunga kopparplåtarne, måste denna senare fråga städse ställa sig på dagordningen. Vid frihetstidens första riksdagar blef den också en stridsfråga af allrahögsta vikt, inför hvilken olika klassers intressen skarpt skilde sig.

Förut har anmärkts, att Swedenborg icke rätt varnade den egentliga svagheten i det dåtida svenska myntsystemet, nämligen den flerdubbla myntfoten af guld, silfver och koppar. Han antog utan vidare, att proportionen mellan silfver- och kopparmynten var rätt satt och svarande emot deras inbördes värde. Emellertid visade det sig snart nog, att silfret ej kunde trifvas tillsammans med kopparen, och det blef en angelägen omsorg för de insiktsfullare finansmännen att förbereda silfvermyntfotens införande. Swedenborg tog icke någon del i denna sträfvän, och man torde kunna antaga, att han i likhet med hattarne fruktade, att kop-

parmyntets afskaffande skulle utblotta landet på reda mynt. Såsom anhängare af »underviktsläran» lät han omsorgen om handelsbalansen gå framför allt annat och var i så måtto en rättrogen anhängare af hattarnes ekonomiska åskådning. Det var också just denna farhåga för brist på reda kapital i landet, som bragte myntreformen på fall vid den första hattriksdagen 1738—39; sedermera utvecklade sig som bekant det svenska myntväsendet hastigt i riktning mot den rena pappersmyntfoten.

Men om också skäl finns för att i nyss nämnda hänseende räkna Swedenborg såsom anhängare af hattsystemet och om han säkerligen skänkte sitt gillande åt anstalterna att medels bankolån i sedlar m. m. understödja exportnäringarna, så föreligga å andra sidan vittnesbörd, att han tillfullo insett de farliga konsekvenserna af det till ytterlighet drifna bankokreditsystemet. Sedan sedelstocken genom oinskränkt kreditgivning åt kronan och enskilda personer bragts upp till en oerhörd storlek under det pommerska krigets tid, framträdde såsom bekant vid 1760—62 års riksdag från skilda håll yrkanden på inskränkning i sedellånen. Största uppmärksamheten tillvann sig härvid Nordencrantz, som föreslog en radikal inskränkning i den åt exportnäringarne lämnade krediten och ville, att banken skulle indraga dylika lån och järnkontoret upphöra med sin förlagsgifvande verksamhet. Mindre beaktande vann adjunkten P. N. Christiernin, som företrädde den vida förnuftigare åskådningen, att sedlarne borde indragas med största försiktighet, så att icke näringarne förlamades och ett ondt botades med värre.

I ett memorial af den 17 november 1760, ingifvet till riksdagen och remitteradt till sekreta utskottets deputerade öfver växelärendena, har Swedenborg framlagt sina åsikter i den brännande penningreformfrågan. Han börjar med att fastslå, att den högt uppdrifna »växelkursen» d. v. s. de utländska valutornas agio gent emot sedlarne allenast var en sekundär verkan af sedlarnes värdeförminskning i den allmänna rörelsen — ett sakförhållande, som numera kan synas själfklart, men som väl tålde att belysas vid en tid, då riksdagsmajoriteten hart när med tvång ville upprätthålla, att växelkursens höjd berodde af undervikten. »Själftva myntet endast reglerar växeln»,

skrifver nu Swedenborg, i skarp motsättning mot de åsikter, han förut hyst i detta ämne. Han uttalar sitt ogillande af att grunda penningpolitiken på handelsbalansernas kalkyler och ser i det reda myntets försvinnande en verkan af den öfverflödande sedelmassan, icke af undervikten. I valet af botemedel mot kursen är han radikalare än själfva Nordencrantz och vill, att banklånen skola upphöra, de utestående lånen afbetalas och järnkontoret alldeles upphävas. Det är en ödets ironi, att Swedenborg, som förut så förträffligt utredt den fördärflika verkan på landets ekonomi af myntdevaluation med en tredjedel af värdet, nu påyrkar åtgärder, som måste leda till oerhördt kursfall och ruin för näringarne, något som sedermera ju också inträffade under mössornas tvångsregemente.

Men numera såg Swedenborg i en så radikal kur det enda medlet att åstadkomma ett stadgadt penningvärde. Genom den restriktiva bankpolitiken åsyftade han, att banken skulle sättas i stånd att öka sitt förråd af plåtar, som f. ö. vid denna tid ingalunda var obetydligt (c:a 18 t. g.). I en inlaga till rådet år 1760 med anledning af Falu bergslags ansökan att få utskeppa ett större parti gårkoppar påvisade han sålunda faran af att tillåta den omyntade kopparens fria utförsel. Kopparen var det svenska myntets grundval, skref han, hvarför bergslagen endast borde tillåtas att utmynta sin koppar och sälja densamma inom riket; därigenom förökades plåtkapitalet med tre à fyra tunnor guld årligen. Endast i rådkammaren vunno sådana synpunkter beaktande; riksdagen gaf nu liksom förut vika för näringsintresset och tillät utskeppning af intill 1,500 skeppund pr år.

Någon tanke på öfvergång från den i allo olämpliga kopparen såsom myntmetall till silfret hade däremot Swedenborg icke. I detta hänseende liksom äfven i andra står Christiernin före honom, hvilken i sina 1761 utgifna föreläsningar om växelkursen bestämdt uttalade sig för den enhetliga silfvermyntfoten och jämväl upptog Swedenborgs gamla förslag om decimalräkning. Det kan väcka förvåning, att Swedenborg, som ifrade för förenkling i myntväsendet, icke härutinnan fattat tidens kraf. Men måhända behärskades han ännu i viss mån af under-

viktsläran och fruktade, att aflysningen af kopparmyntet skulle beröfva landet all reda kapitaltillgång; det var samma åsikt, som den ifrige hattekonomen, lagman Wennerstedt, i ett memorial vid 1738—39 års riksdag korteligen uttryckte sålunda: bättre att hafva slätt än alls intet mynt i landet.

Ännu en gång den politiska kvinnorösträtten.

Ett genmäle
af
Fil. kand. Hjalmar Haralds.

Fröken Hilma Borelius har under rubriken: Den politiska kvinnorösträtten i denna tidskrifts aprilhäfte fått införd en polemik mot min artikel med samma titel i förra årets decemberhäfte. Uppsatsen afser enligt dess egen uppgift »att vara, icke en polemik om principer, som mellan fullständigt olika tänkande måste bli ofruktbar, men en utredning och belysning af nämnda artikels intellektuella innehåll. Liksom man i algebran hyfsar en ekvation, hyfsar jag härvid både logiskt och i andra afseenden artikelförf:s argumentering».

Denna ingress är mera ett vittnesbörd om den kvinnliga kritikerns vilja att vara spetsig än om hennes förmåga att vara logisk. Hyfsa kan måhända vara ett ord, som ger en viss angenäm smak på tungan, när en feminist skall behandla en motståndare till kvinnorösträtten, men fröken B:s användande af analogien är alldeles felaktig. Hyfsandet af en ekvation innebär i algebran en förberedelse till eller, om man så vill, ett första moment i dess lösning och förutsätter, att den är *riktigt* uppställd och kan således icke med rimlig mening tillämpas på fröken B:s försök att påvisa inadvertenser i min bevisföring.

Här kanske fröken Borelius kommer och beskyller mig för formalism och visserligen med mera rätt än vid min etymologiska anmärkning mot kräfvandet af kvinnorösträtten såsom en konsekvens af den *allmänna* rösträtten. Min formalism i detta fall bestod i ett påpekande af, att ur den af feministerna *själfva* angifna formalistiska grunden motsatta slutsatser kunde dragas. Därigenom kom jag ju på sätt och vis att stå på samma formalistiska ståndpunkt som de. Det finnes, fröken B., en bevisföring, som heter *deductio in absurdum* och gentemot feministerna kan det vara skäl att följa dem äfven i deras mest formalistiska irrgångar, emedan de ha en mycket stark böjelse att, när deras bevisning utan vidare lämnas åt sitt värde, framställa den såsom omotsagd, emedan den skulle vara *oemotsäglich*.

Den logiska hyfsningen af min artikel enligt sin metod börjar fröken B. med att påpeka motsägelsen mellan principen rösträtt och värnplikt, af mig omnämnd sidan 276 såsom liggande till grund för 1902 års riksdagsskrifvelse och den af mig sidan 284 accepterade teorin om det allmännas intresse som grund för rösträtten. Först och främst torde få anmärkas, hvad väl den förståndige läsaren redan märkt, att, om någon motsättning härvidlag existerar, denna motsats skulle förefinnas mellan 1902 års riksdagsskrifvelse och den af mig accepterade rösträttsteorien, hvilket ju icke är det samma som någon *inkonsekvens* i min tankegång.

Men den karaktäristik af 1902 riksdagsskrifvelse jag å sidan 276 gifvit innebär icke den af professor Fahlbeck 1902 kritiserade byteteorin. Min karaktäristik af skrifvelsen lyder: »Den ville ge värnplikten en fastare grund i folkmedvetandet genom att aflägsna den oegentligheten, att breda lager af vårt folk voro genom ett penningstreck utestängda från politiskt inflytande samtidigt som staten gjorde anspråk på deras personliga insats vid försvaret».

Endast den, som är okunnig om den debatt, hvilken inom och utom riksdagen föregick beslutet 1902, kan tolka detta som hänsyftande på att rösträtten tänktes som *betalning* för värnplikten. Kanske fröken B. emellertid är bättre skyddad för missförstånd, om jag uttrycker den politiska meningen med 1902 års riksdagsskrifvelse i den populära formulering, som på den tiden ganska

allmänt var gängse; ungefär som så: Hvarför skulle man icke våga anförtro röstsedeln åt den man vågar anförtro geväret?

Detta om mina inkonsekvenser. Eftersom de icke existera kunna de ej såsom fröken Borelius önskar, få användas till att öfverskylda det faktum, att kvinnorösträttens förkämpar ha mycket svårt att hålla sig uppe på den höga vetenskapliga ståndpunkt af rösträtten såsom en statsfunktion, där de ledande förkämparne t. ex. fröken Lydia Wahlström vilja placera dess banér. Jag är icke alldeles utan vidare öfvertygad om riktigheten af fröken B:s påstående, att funktionsteorien och teorien, om rösträtten som en människorättighet icke förekomma hos samma personer så mycket mer, som den dam, som förde ordet vid uppvakningen för statsministern den 6 oktober 1906 obesväradt argumenterade utifrån de båda motsatta ståndpunkterna i tur och ordning i *samma* tal, men lämnar detta åsido. Faktum är att menige man inom rörelsen icke ha så pass klart parollen, att kvinnan behöfves i statslifvet, att de kunna låta bli att gå på i de naturrättsliga ullstrumporna och detta tyder på, att det hela är en taktisk ståndpunkt icke en klart fattad öfvertygelse. Och hela världen vet, att det är så, att den kvinnliga rösträttsrörelsen har sitt ursprung icke i något begär att gagna staten, utan i kvinnosakskvinnornas »honne ambition», som fotar direkt på de mänskliga rättigheternas teoretiskt underminerade grund. (Fröken B. erkänner själf i sin broschyr: »Kristendomen och Kvinnofrågan» detta historiska samband med franska revolutionen).

Teoretiskt underminerad, häremot har fröken B. på förhand väpnat sig genom att ansluta sig till det »moderna» föraktet för teorier i ordalag, som, om man ville vara elak, skulle utan förvanskning tillåta den konsekvensen, att fröken B. skrifvit sin artikel af intresse (positivt eller negativt) för mig personligen. Ty detta måste väl bli konsekvensen, om fröken B. utesluter den andra möjligheten, en »polemik om principer», under hvilken kategori väl en belysning af min »artikels intellektuella innehåll», om den skall ha raison d'être i en statsvetenskaplig och icke i en personhistorisk tidskrift direkt eller indirekt måste falla.

Nu fritar jag emellertid en så intelligent kvinna som fröken B. i sin uppsats om »Kvinnornas rösträttskräf» i »Kristendomen

och Vår tid» visat sig vara, från något så meningslöst. Rätta förhållandet torde åskådliggöras af Ludwig von Gerlachs ord om, att Pilatus frågade: Hvad är sanning? utan ringaste lust att träffa på sanningen.

Så förhåller det sig också med fröken B:s skepsis mot teorier, alltså äfven den moderna funktionsteorien i rösträttsfrågan. Den teorien är obehaglig för feministerna; däraf denna skepsis, som partier så ofta anlägga enligt formeln »stat pro ratione voluntas.»

Fröken B. har fullgod anledning till denna sin vattuskräck för teorien. Hon har icke i en enda punkt kunnat rubba den bevisning jag på funktionsteoriens grundval fört mot kvinnorösträtten. Hennes skolkökslärarinnor i rösträttsföreningsstyrelser äro flugor, som ingen sommar göra. Hemmen kräfva *husmödrar*, som offra sig för sina hem utan att distraheras af politiken och dessa kunna icke ersättas af *skolkökslärarinnor*, som f. ö. genom sin existens äro ett tecken till att allt icke är väl beställt med husligheten, eftersom den bästa husmoderskola är hemmet och allt annat är surrogater. Min kritiker rider trots min utredning s. 287 »för 100:de gången» upp på den förmenta motsägelsen mellan att tro på en oföränderlig »natur» hos kvinnan och vilja kringgärda denna »natur». Denna motsägelse är endast skenbar, och beror på en feministisk »quaternio terminorum». Dessa motsatta påståenden uttalas icke utan vidare om samma »natur» hos kvinnan, utan om denna »natur» i olika afseenden. Det är ingen motsägelse mellan att påstå *å ena sidan*, att det finnes en af kvinnans fysiska beskaffenhet betingad oföränderlig »natur» hos kvinnan, som gör henne olämplig för det offentliga lifvet och *å andra sidan* att vissa sidor hos kvinnonaturen äro betingade af sociala förhållanden och däraf påverkbara eventuellt i ofördelaktig riktning. Detta gäller framföralt om de *kulturella* egenskaperna hos kvinnan, som ju till en stor del måste genom uppfostran eller på annat sätt förvärfvas, hvilket ju ej befrämjas, af att kvinnans uppfostran och intressesfer lägges om i »manlig» riktning. Men förekomna samhällsförhållanden kunna ju äfven medföra *fysisk* degeneration. Erfarenheten visar, att i sjunkande kulturer kvinnorna visserligen icke förlora förmågan att älska,

hvarmed ju feministerna i tid och otid lugna oss, men att viljan och förmågan att föda och uppfostra barn kan i betänkelig grad sjunka. I förbigående må det anmärkas, att fröken B. ingen rätt har att påbörda mig att »sätta som kvinnans högsta uppgift det fysiska moderskapet». Intet i min artikel berättigar till denna trånga begränsning.

När fröken B. tillägger mig den meningen »att hemfrid endast kan byggas på kvinnans undermålighet», går hon utom de tillåtliga gränserna för polemik, hvaröfver jag icke förundrar mig, då erfarenheten från kvinnorösträttsdebatten lärt mig, att man från det svagare könet åtminstone i dess feministiska representanter icke får förutsätta ridderlighet.

Jag har icke begått den bottenlösa dumheten att som undermålig beteckna den kvinna, som sköter sitt hem, vare sig gynnsammare omständigheter tillåta henne vid sidan häraf utveckla »en hög andlig kultur» eller ej.

Detta kvinnoideal är mitt enda för den gifta kvinnans vidkommande och jag erkänner det icke som ett undermåligt, hvori det sociala medvetandet feministerna till trots ger mig rätt.

Jag vill ingalunda ens fränkänna kvinnan rätten till politiskt intresse endast till aktivt deltagande i politiken.

Detta det politiska juristeriets frihetsbegrepp, hvilket finner kvinnan ofri och förnedrad af brist på vissa juridiska befogenheter, som hon icke *behöfver* för att utveckla ett rikt och helt lif är det samma, som finner det norska folket fritt trots all vanmakt att häfda sin självständighet utåt bara för att ett folkvaldt storting får formaliter husera efter behag med en självständighet, som ej existerar, medan t. ex. de tyska och svenska folken anses mindre fria i jämförelse härmed, därför att dessa folks självständighet på ett ändamålsenligare sätt tillvaratages utan folkrepresentationens närgångna inverkan. Detta begrepp är redan på retur ute i Europa sedan 1870 och hos oss sedan den nationella väckelsen efter 1905. Vi gå mot en starkare, *manligare* tid än den, då romantikens kvinnodyrkan i en mesallians med intellektualismens starrblindhet för de andliga könsskillnaderna födde feminismen. Hos de starka folken skall feminismen och all annan dekadans göra det sällskap och de svaga (hvilket ej är

synonymt med små) folken skola med all sin dekadans gå undergången till mötes, såsom alltid med vissa mellanrum sker i världshistorien.

Vi gå mot en manligare tid. Idyllen från 1800-talets midt är slut. Vårt folk har mot sin vilja kommit med i världshändelsernas malström, - hvarur vi för alltid trodde oss ha kommit ut genom en lyckobringande förening med Norge. Med Ålandsfrågan har världspolitiken klappat på våra portar, så tydligt, att *ingen* kunnat undgå att höra det. Samling blir nu lösen, samling genom saklägets egen makt af ett nog så motsträfvigt folk. Men det blir icke Lydia Wahlström eller någon annan kvinna, kring hvilken vi skola samlas, trots att de nog så beskäftigt ropa ut hvad de tro sig ha aflyssnat tidshändelserna. Samlingen blir och måste bli en samling af Sveriges män kring en eller flere ledande män. Med: klart skepp! följer också: kvinnor och barn under däck!

Sveriges kvinnor få därvid ingalunda en föraktlig roll; ingen mer och ingen mindre roll än den ädla och goda kvinnor utan att göra uppror mot männen och naturen i alla tider fyllt. »Kvinnor få lida och män gå på,» när det gäller, kommer den uppgiften att synas stor nog, emedan den är den största. Och ingen belönar dem med rösträtt för den nationella samling, som består uti att de icke resa sig *emot* utan ödmjukt tjäna det Sverige, som är och af ålder varit *deras eget* likasåväl som männens. När det stora allvaret kommer, försvinna alla förvända rättskraf som snö för solen. Då har vår politik icke tid för panem — »varutillförsel, köttbesiktning och mjölkkontroll etc.» — och circenses — den Ellen Keyska kvinnokultens blommar. Den senares drifhusblomster få vika för dem, som växa upp af sig själfva liksom på fjällets branter, såsom den ljufvaste lyckas blomster alltid växa bland olyckor och lidande.

Det förra och *hela* den sociala frågan får då sin rätta plats, men icke i *centrum*. Ambulansen kommer i andra rummet i krig. Men därmed vare icke sagdt att vi lättjefullt komma att hvila på de sociala frågorna. Ambulansen ligger äfven den hårdaste fältherre om hjärtat, ty den minskar förlusterna. Mycket, kanske det mesta af den moderna socialpolitikens kraf, nämligen allt som icke är form och mode, utan realiteter, kommer att

snabbare än de djärfvaste bland »de socialt intresserade» kunnat drömma om att förverkligas i de hårda tiderna af ett enigt folk, men upplyft på statsresonens högre plan, där man offerar icke till klassmotståndare utan till fosterlandet. Tecknen till detta, som skall komma, ha redan visat sig, författningsrevisionen 1907 är tecken nog, den hade sina föregångare i anspråkslösare mått redan före 1905, som kastade sin skugga framför sig.

Denna vändning är redan förebådad i andens värld, den flacka esteticismen och intellektualismen äro på retur. Vi döma annorlunda än 30- och 60-talets män. Mycket af hvad de ha gjort taga vi lugnt till godo som kulturella eröfringar icke minst i afseende på den kvinnans frigörelse, som de genomfört, och som skapat om Sveriges kvinna till det fria och stolta väsen hon nu är. Men om vi ock taga fasta på hvad som är godt i fädrenis arf, så göra vi oss urarfva i afseende på de *falska teorier*, hvarmed de understundom sökte för tanken motivera sina reformer, och *dessa falska teoriers konsekvenser taga vi icke!* Vi ha brutit med deras individualism i nationalekonomi och socialpolitik och detta kommer att draga med sig en sund reaktion i stort sedt gemensam för alla partier äfven på rättspolitikens område. Ingalunda må man inbilla sig att vi som en fårskock skola i kvinnofrågan gå rätlinigt från myndighet och lika arfsrätt till kvinnans rösträtt. Utvecklingen går aldrig rätlinigt, en del saker går den dessutom obönhörligt förbi utan att komma tillbaka till dem.

Icke individualisterna utan de, som lägga samfundssynpunkten på frågorna, Hjärne och Fahlbeck, Kjellén och Sundbärg, Cassel och Heckscher, Molin och Stridsberg, alla dessa ur skilda läger äro i sanning den moderna tidens män. Att de äro det, är en sanning, hvars objektivitet bevisas af vårt historiska läge som ett folk, hvilket alltsedan vår storhetstids fall låter sina krafter uppslitas i inbördes kamp, emedan folkets individer och klasser icke kunnat lära sig att se ut öfver det enskilda, som söndrar, till det allmänna, som enar.

Deras ställning till den speciella frågan om kvinnans rösträtt är olika och af ingen betydelse för deras grundåskådning. Äfven män kunna vara ologiska och de varmbloediga, intuitiva

naturerna bland dem äro det ofta liksom en kvinna kan vara »unerbitterlich logisch», men då vanligen på bekostnad af blicken för de realiteter, som skola ge logiken material, för att den ej skall nödgas tröska förlegade teories unkna halm. Men alla bebåda de dessa män den nya tid, som skall bära till grafven 18:de och 19:de århundradenas atomistiska individualism och med den äfven feminismen, som trots alla anlagda förklädnader dock är dess köttsliga afkomling i rakt nedstigande led.

Detta vare mitt svar, hvarigenom jag velat föra diskussionen på nytt ut från kriorättandets område på åskådningarnes och principernas. Tillika anser jag mig nog eftertryckligt ha afvisat alla försök att slå mig på fingrarna i logiken för att min tystnad gentemot dylika försök hädanefter ej bör kunna mistydas.

Prishistoriska metodfrågor.

Af

Docent Eli F. Heckscher.

I föregående häfte af denna tidskrift har Dr. EMIL SOMMARIN upptagit till diskussion frågan om de prishistoriska studiernas berättigande och metod, närmast såsom en slags principiell inledning till sin nästan samtidigt publicerade afhandling »Bidrag till kännedom om arbetareförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring 1720». Med utgångspunkt i dessa två framställningar ber jag att få fästa uppmärksamheten på några synpunkter, som ej synas ha vunnit det beaktande de förtjäna vid studier af detta slag.

Dr. Sommarin betonar redan genom titeln på sin tidskrifts uppsats (»Ett hufvudproblem i ekonomisk historia») och vidare genom uppsatsens första ord, att ett nöjaktigt konstaterande af panningvärdets växlingar i äldre tid måste betraktas som ett hufvudproblem för den ekonomiska historien. Det är väl knappast fruktbringande att fortsätta denna diskussion om det relativa värdet af olika slags studier, men däremot borde åtskilligt vara vunnit, om man kunde få klarhet om *ändamålet* med de prishistoriska undersökningarna.

I detta hänseende inskränker sig Dr. Sommarin (denna tidskrift s. 65) till en förklaring, att kännedomen om panningvärdets växlingar (d. v. s. den allmänna prisnivåns konstaterande) utgör den första förutsättningen för en forskning, som »önskar göra de ekonomiska data till ett led i en framställning af den ekonomiska utvecklingen under ett mer eller mindre omfattande historiskt

skede och på samma gång (önskar) göra deras betydelse begriplig för nutida uppfattning».

Den fråga, som det nu i första rummet gäller att besvara, är ej den om ändamålet med prishistoriska studier i allmänhet, utan den om syftet med undersökningar af hvad Dr. Sommarin betraktar såsom den ekonomiska historiens första förutsättning, alltså af pänningvärdet eller *den allmänna prisnivån*.

Såvidt jag förstår, är det egentligen tre syften som undersökningar rörande prisnivån antas skola tjäna.

För det första har prisnivåns bestämmande sitt *ändamål i sig själf*, ty prisnivån är ju det enda uttrycket för *pänningens eget värde* — som endast kan uttryckas i varornas värde — och är därför också ett uttryck för *myntmetallens värde*. De flesta undersökningar af prisnivåns förändringar under 1800-talet, de olika systemen af index numbers o. s. v., tjäna detta — om man så vill — teoretiska syfte att konstatera cirkulationsmedlets värdeförändringar, för att därifrån komma till slutsatser beträffande lagarna för pänning- och kreditväsendet.

Att undersökningar af prisnivåns historia behövas för att lära känna — prisnivåns historia, är naturligtvis oförnekligt. Den enda fråga, som i detta hänseende kan vara föremål för tvifvel, är den, hur mycket som kan läras för detta ändamål af det ojämna och bristfälliga material, som äldre tider ha att erbjuda. Att de oundgängligen ganska klumpiga metoder som användas för konstaterande af en prisnivå för äldre tider äro mycket betänkliga, då det gäller så ömtåliga frågor som de nu nämnda, tror jag man måste erkänna.

Detta första syfte med prisnivåns konstaterande har Dr. Sommarin ej håller tagit upp i sin nyss citerade motivering. Däremot har han haft ett annat syfte i tankarna, nämligen möjligheten att *jämföra priser för olika tider*, närmast att jämföra historiska prisuppgifter med nutida priser. Detta är uppenbarligen det andra syftet med undersökningar af prisnivån. Metodfrågan är i detta fall väl värd en närmare granskning.

Antag att man har prisuppgiften: en ox kostade vid ett visst tillfälle år 1523 5 mark. Antingen vill man då veta, om priset för *den tiden* var högt eller lågt, hvilket ju kan erhållas genom

en direkt jämförelse med andra samtida oxpriser; detta fall kan alltså lämnas åsido. Eller också vill man veta, om priset i jämförelse med *nutidens* (eller någon annan tids) pris var högt eller lågt. Vägen öfver prisnivån passerar då följande stationer: Först uträknas hvad fem mark höllo i fint silfver, ej enligt myntlagarna utan i cirkulationen, efter klippning och slitning — redan det en svår uppgift. Sedan uträknas hvad det nuvarande priset på en ox skulle utgöra i fint silfver — hvilket för ett guldmyntfotsland som vårt innebär fastställande af ett värdeförhållande mellan guld och silfver, som alltid måste bli i någon mån godtyckligt. På detta sätt får man prisförändringen uttryckt i kvantiteter fint silfver. Denna första manipulation lider genast af det outrotliga felet att bygga på förutsättningen, att pänningevärdets förändringar troget följa förändringarna i myntets metallhalt, hvilket som bekant aldrig och aldrig minst i tider af naturahushållning är förhållandet; tvärtom finnas många exempel på, att prisstegringen kom långt efter förändringen i myntvärdet. Men under sådana förhållanden beror ju prisnivån icke på myntets metallhalt utan på helt andra faktorer, särskildt på priserna under den föregående tiden, och beräkningarna äro följaktligen missvisande. Om man emellertid vill se bort härifrån, förefaller det som om man i de flesta fall skulle kunna afbryta undersökningen på denna punkt och säga: en ox 1523 kostade 55 gram fint silfver, en ox 1908 kostar (t. ex.) 552 gram (beräknadt) fint silfver; alltså har oxpriset nästan jämt tiodubblats. Man synes härmed ha fått veta hvad man ville, nämligen förhållandet mellan varans pris vid de två tidpunkterna.

Med de vanliga metoderna är detta emellertid endast början. Det svåraste återstår, nämligen att konstatera själfva prisnivån. Hur det skall göras har Dr. Sommarin utförligt visat, och jag skall ej ingå på det.

Men hvad har man vunnit med detta sista och svåraste steg i undersökningen? Man vet förut, att oxpriset tiodubblats. Om nu undersökningen af prisnivån gifvit det resultat, att pänningens köpkraft 1523 var sex gånger så stor som för närvarande, blir slutsatsen alltså, att en ox för närvarande kostar två tredjedelar mera än 1523, jämfördt med andra varor. Härtill kommer emellertid till sist vid denna liksom vid *alla* slag af prisstatiska jämförelser den svå-

riighet, som ligger i olikheten i *kvalitet* för varorna vid olika tider; men just därför att den svårigheten aldrig kan undvikas, uppehåller jag mig ej nu vid den.

Är nu detta resultat — äfven under förutsättning att det är fullt riktigt — af något stort intresse? Knappast. Just den del af resultatet, som är minst tillfredsställande, är den, som vålat de största svårigheterna, i det att resultatets värde ihögsta grad beror på, hur prisnivån beräknats, *hvilka* varors priser som mest påverkat siffran för prisnivån. Det är en ofantlig skillnad, om grundvalen för prisnivåns beräkning främst är andra kreaturspriser, fiskpriser, spanmålspriser, saltpris eller priser på kläder, och för den händelse alla dessa sinsemellan mycket divergerande priser (jämte andra) tagits med i beräkningen, huruledes deras inflytande afvägts och hvilket pris som mest influerat på prisnivåns bestämmande. Men då så är — då förhållandet mellan exempelvis å ena sidan fårets, rågens, saltets pris och å andra sidan oxens pris är det reala ändamålet med undersökningen — vore det ej då mycket lämpligare att *direkt jämföra relationerna mellan priserna på samma varor vid olika tider*, i synnerhet om detta mycket lättare låter sig göra?

Grundfelet i den metod, som bygger på en beräkning af prisnivån är kanske i de nu behandlade fallen, att man utgår ifrån att olikheterna i varornas pris vid olika tider egentligen endast bero på ändringar i pänningvärdet. Så är naturligtvis icke förhållandet, utan varornas *inbördes* värde har undergått synnerligen betydelsefulla förskjutningar. Det går därför alldeles icke an att förvandla ett oxpris för 1523 i nutida pris helt enkelt genom att multiplicera priset (uttryckt i kronor eller fint silfver) med siffran för pänningens köpkraft; den siffra man då erhåller kan lika ofta vara missledande som förklarande.

Det tredje syftet med beräkningar af prisnivån är nog ofta just att undersöka förändringar i varornas inbördes priser mellan olika tidpunkter. Man säger: rågens pris har fördubblats, men prisnivån har endast stigit med hälften; följaktligen har rågpriset stigit dubbelt så mycket som andra priser. Men äfven detta omdöme förlorar en stor del af sitt värde genom att ena jämförelseleden är något så obestämdt som prisnivån. Har rågen stigit mer

än korn och hafre? Ha spanmålspriserna stigit i jämförelse med köttpriser eller arbetslöner? Detta är hvad den ekonomiske historikern i verkligheten vill veta, och för det ändamålet behöfver han ej känna prisnivån.

Syftet med dessa rader är framför allt att påpeka, huru mycket betydelsefullare i de flesta fall studiet af *de relativa priserna* är än studiet af prisnivån. I stället för hela den apparat, som prishistoriska studier af det vanliga slaget erfordrar, kan man då i en mängd fall direkt jämföra de samtidiga priserna för olika varor utan någon omräkning i fint silfver och alltså utan mynthistoriska studier; och äfven då sådana studier erfordras — på den grund att man ej har priser för samma år för de olika varorna — bespares hela undersökningen af prisnivån. Priset på den vara, som man vill göra till utgångspunkt för jämförelsen, t. ex. hvetet eller rågen, sättes = 100, och priserna på de varor, man vill jämföra med denna angifvas i procent af den första varans pris.

Den förste, som mig veterligen användt det stora publicerade prishistoriska materialet för sammanställningar af detta slag, är professor J. S. NICHOLSON i Edinburgh. I tredje delen af sin utmärkta lärobok *Principles of Political Economy* (London 1901) ägnar han ett kort kapitel (bok 4, kap. 3) åt »Progress and General Prices», som i någon mån följer de vanliga linjerna för prishistoriska undersökningar, men öfvergår i följande kapitel till en utförlig framställning af »Progress and Relative Prices». Han visar där, på grundval af ROGERS' material, utvecklingen genom århundraden af prisförhållandet mellan exempelvis de olika sädeslagen, mellan hö och halm, mellan oxkött; fårkött och hvete, mellan ull och kläde, mellan bomull och bomullsmanufaktur, mellan trä, kol och järn, mellan olika transportmedel o. s. v.

Ur dessa siffror drar Nicholson många intressanta slutsatser både beträffande produktion och konsumtion. Han påpekar, hvad som ju är bekant för hvarje nationalekonom och som särskildt ligger till grund för hela den klassiska teorin för den internationella handeln, att *det är de relativa och ej de absoluta priserna som bestämma såväl produktionens som konsumtionens fördelning*, i det att »the history of relative prices is the history of the law

of substitution», i produktion som konsumtion. Af hans slutsatser i detalj må det vara nog att nämna några få. Af prisförhållandet mellan hvete och korn fram till slutet af 1500-talet sluter han till förhållandet mellan bröd- och ölkonsumtionen (då kornet i hufvudsak användes för brygd), af tagljusens höga pris i förhållande till skodon sluter han till de medeltida kreaturens, särskildt fårens magerhet — då de hade så litet fett i förhållande till hud — af prisförhållandena mellan ull och fårkött, ägg och spannmål drar han slutsatser om landtbrukets karakter, af förhållandet mellan råvarornas och den färdiga produktens pris — eller af råvaruprisets andel i produktens pris — sluter han till förädlings svårigheter. Alltsammans är gifvetvis endast skisseradt, men synes trots detta visa betydligt viktigare resultat än dem som kunna dragas ur de vanliga prishistoriska undersökningarna. Så t. ex. är det väl af intresse att finna, att bomullens pris 1779 endast utgjorde $\frac{1}{8}$ af den färdiga varans pris, men 1812 $\frac{3}{5}$, d. v. s. att — trots otvifvelaktigt förbättrad kvalitet — förädlingskostnaden nedgick från $\frac{7}{8}$ till $\frac{2}{5}$ af den färdiga varans pris.

Nicholson bygger, som nyssnämndes, på Rogers' prismaterial. Hans framställning lider därför möjligen, hvad själfva källkritiken beträffar, till ej ringa del af samma brister som de vanliga prishistoriska undersökningarna, nämligen af sammanförande af uppgifter från olika delar af landet, användning af medeltalsberäkningen på grundval af otillräckligt eller heterogent material o. s. v. Men om det prishistoriska materialet *insamlas* med relativa prisundersökningar för ögonen, visar det sig att dessa undersökningar från den *historiska kritikens* synpunkt ha ett ofta ofantligt försteg framför den vanliga metoden. När det icke gäller de absoluta utan de relativa priserna, blir det nämligen ofta onödigt att sammanföra uppgifter ur olika källor och att på dem bygga medeltal. Man kan nämligen ofta nöja sig med att sinsemellan jämföra de priser som finnas i samma källa eller alldeles likartade källor och sedan jämföra *relationen* mellan dessa priser med *relationen* mellan de priser på samma varor, som framgå ur andra källor. Om då de absoluta priser, som förekomma i de skilda källorna, visa afvikelser, är detta uppenbarligen af ringa betydelse, för så vidt prisrelationen mellan varorna är densamma i de olika källorna.

Det möter då icke de minsta betänkligheter att jämföra priserna på råg och nötkött å ena sidan i några godsräkenskaper och å andra sidan på en marknad, äfven om de senare priserna öfver lag äro 50 % högre; ty det gäller endast relationen varorna emellan, som kan förbli fullständigt oberörd af denna skillnad i de absoluta priserna. Företer åter relationen olikheter i de två fallen, ställer sig en förnuftig analys af differensen lättare än vid de vanliga prishistoriska undersökningarna, där man sprängt sambandet mellan priser på olika varor ur samma källa och låtit siffrornas afvikelser försvinna i missledande medeltal.

Äfven från metodisk synpunkt erbjuder det dessutom en ofantlig fördel att man vid undersökningar af relativa priser i många fall kan undgå de teoretiska och praktiska svårigheter, som följa af det föränderliga cirkulationsmedlets indragande i beräkningarna.

Det kanske väcker förvåning, att bland exemplen på undersökningar af relativa priser nästan intet nämnts om undersökningar af arbetslönerna. I själfva verket lämna arbetslönerna för naturahushållningens tid bättre än de flesta slag af material möjligheter till undersökning af de relativa priserna, af det skäl att lönerna utgingo i natura och alltså deras relation till lifsmedlen ofta är gifven i själfva urkunderna. Jag har sparat detta till sist, emedan händelsen fogat det så, att just det värdefulla material Dr. Sommarin lagt fram i sin afhandling om bergverksarbetarnes ställning utgör ett ovanligt godt exempel på metodens värde.

Dr. Sommarins material tillåter uppställande af exakta — ej blott konstruerade — arbetarbudgeter. Bergverksarbetarnes hela löner äro ej alltid angifna i pänningar, men äfven då så är förhållandet, meddelas det i en mängd fall hur stor del af lönerna som arbetarna utfått i reda pänningar och hur mycket de utfått i olika varor, äfvensom ofta hur priserna på dessa varor beräknats. Särskildt för den äldsta tiden var det af naturliga skäl mycket litet (omkr. 10 % af lönen), som betalades i pänningar, och följden är alltså att själfva källorna meddela 90 % af arbetarens budget.

Dr. Sommarin har sålunda ur källorna direkt fått själfva real-lönerna, direkt fått kännedom om arbetarnas konsumtion. Hans hufvudsyfte har — såsom han säger i denna tidskrift s. 82 — varit »att finna en hållbar uppfattning om arbetslönernas relativa höjd». Den rätta metoden hade väl då varit att *direkt jämföra olika tiders reallöner med hvarandra*. Författaren borde ha ställt vid sidan af hvarandra arbetarbudgeterna för olika tider och undersökt i hvilka hänseenden arbetarnas konsumtion gått framåt eller tillbaka. Den lilla del af lönen, som utgått i pänningar, kunde — där den ej såsom en konstant kvantitet eliminerades — utan svårighet ha förvandlats i varor, väl att märka efter den tidens pris på varorna, utan all indragning af myntens silfverhalt eller prisnivån. Det enda nämnvärdt osäkra momentet i en sådan undersökning skulle, förefaller det, ha varit olikheter i varornas kvalitet; men denna störande faktor inträder vid *alla* prishistoriska prishistoriska undersökningar och kan lika mycket (eller lika litet) justeras bort vid dem alla.

Vid denna metod skulle man ej blott ha kunnat se förändringarna i arbetarnas lefnadsstandard, man skulle äfven ha fått veta förändringarna i deras *konsumtion* — uppgång i fläskkonsumtion, nedgång i fisk-konsumtion, eller hur utvecklingen nu varit. Om någon invänder, att det ej är möjligt att säga om arbetarnas standard gått upp eller ned, då de öfvergått från ett konsumtionsmedel till ett annat, så erkännes genast invändningens berättigande. Förhållandet är endast — såsom torde vara allmänt erkänt sedan LEHR'S undersökningar och som bl. a. upprepade gånger framhållits af prof. WICKSELL — att samma hinder inträder för bestämmande af *prisnivåns* förändringar under motsvarande förhållanden; det saknas nämligen ett oundgängligt moment, förhållandet mellan lifsmedlens näringsvärde. Men medan beräkningar af prisnivåns ändringar intet gifva under sådana förhållanden, visar ju jämförelsen mellan reallönerna, hur konsumtionen faktiskt ändrat sig, hvilket är väl så viktigt som ett värdeomdöme om förbättring eller försämring.

Det förefaller som om Dr. Sommarin i rätt hög grad vore ense med mig om riktigheten af denna metod. Han säger nämligen (denna tidskr. s. 79): »Jämförelser mellan normalbudgeten

c. 1608 och en motsvarig normalbudget c. 1908 skulle vara ägnade att ge en tämligen god uppfattning om förändringarna i lefnadsstandard inom arbetsklassen». En sådan jämförelse har emellertid Dr. Sommarin icke verkställt. *Hvarför* han icke vandrat denna väg har han ej angifvit, möjligen har orsaken varit frånvaro af arbetarbudgeter för nutiden; men detta är uppenbarligen intet skäl att ej verkställa jämförelsen mellan 1367 och 1608, liksom mellan alla andra år, där material af Dr. Sommarin själf framdragits.

Hvilken metod har Dr. Sommarin i stället använt? Han har (se särskildt afhandlingen ss. 28—41) först med ledning af samtida prisuppgifter räknat om reallönen i en pänninglön i tidens mynt, därefter förvandlat detta mynt till fint silfver, beräknat det nuvarande myntets fingerade silfvervärde och därur fått tidens pänninglön uttryckt i kronor och öre. Efter att sålunda ha fått en pänninglön, som direkt kunde jämföras med nutida löner, har han igen öfvergifvit pänninglönen och återgått till reallönen samt beräknat priset på de förnödenheter, som ingingo i arbetarnes reallön, och på grund häraf angifvit, hvad reallönerna skulle utgöra i nutida pänningvärde. Det är icke öfverraskande att med denna metod mer än en tredjedel af afhandlingens utrymme upptages af framställningar af myntväsendet och varupriserna.

Emellertid är det ej lätt att se författarens afsikt med en stor del af dessa undersökningar. Han lämnar reallönen som han känner och som är själfva föremålet för hans undersökning, för att kalkylera sig till en pänninglön, som synes sakna allt intresse för honom, isynnerhet då han ej jämför den med andra tiders (t. ex. nutidens) pänninglöner; han går därefter tillbaka och slutar med att räkna om *reallönen* i nutida varupriser, men utan att jämföra den med nutida reallöner. Följden är, att de mödosamma undersökningarna håller icke mynna ut i någon siffermässig tablå öfver utvecklingen af arbetarnas lefnadsstandard — men väl i dylika tablåer öfver prisnivån, som sägas vara »af allmännare intresse» (s. 75, jfr ss. 181 f.).

Förhållandet synes vara, att intresset för prisnivån i denna afhandling har anställt mera skada än vanligt. Visserligen säger Dr. Sommarin i denna tidskrift (s. 82) om sin afhandling: »för-

sök till bestämmandet af pänningens köpkraft ha därvid blott utgjort ett led i undersökningen», medan framställningen af lönernas relativa höjd varit »hufvudsyftet». Men det förefaller som om just då man i afhandlingen väntar en slutsats om lönernas relativa höjd (d. v. s. arbetarnas lefnadsstandard), denna fråga blifvit *undanträngd* af frågan om prisnivån. Framställningen på sid. 38 i afhandlingen synes i detta hänseende vara afgörande. Där införas — såvidt jag vet för första och sista gången — en jämförelse med en nutida arbetslön. Ändamålet härmed framgår af följande utdrag: »Om de beräknade dagsverkspriserna i och för sig *läggas till grund för en jämförelse mellan priserna omkring år 1360 och omkring år 1900*, så torde daglönerna om 47 resp. 29 öre *motsvara* nutida daglöner om 2.50 à 2 kr. . . . En jämförelse på denna basis *skulle sålunda tala för att priserna 1360 varit omkring 6 à 7 ggr lägre än i vår tid*» (kursiv. af mig). Som man ser har jämförelsen mellan lönerna 1360 och 1900 till ändamål — *ej* att jämföra lefnadsstandarden vid de två tidpunkterna, utan att fastställa prisnivån. Och detta blir ännu tydligare vid en närmare analys. Det meddelade citatet afser tydligen att jämföra silfvervärdet af lönerna för samma arbete vid två olika tidpunkter. Men förändringen mellan de två tidpunkterna är tydligen — med Dr. Sommarins egen och flertalet prishistorikers metod — sammansatt af *två* moment: förändringen i prisnivån och förändringen i lefnadsstandard, och Dr. Sommarins uppgift är att *utskilja* den senare genom att eliminera det störande inflytandet af prisnivåns (värdejämnarens) förändring. Detta, som är undersökningens hela ändamål, sker emellertid hvarken här eller längre fram, utan förändringen i lönsens silfvervärde får endast tjäna till belysning af prisnivån i stället för tvärtom. Tydligare synes ej kunna visas, att målet blifvit medel och medlet blifvit mål.

Hvad som nu sagts om Dr. Sommarins afhandling afser naturligtvis på intet sätt att vara en anmälan af eller ett totalomdöme om det på omfattande forskning hvilande, lärrika arbetet, utan endast ett försök att med denna afhandling såsom exempel belysa en viktig metodfråga, i hvilken Dr. Sommarin företräder samma ståndpunkt som flertalet pris- och lönehistoriker.

Såsom sammanfattning af dessa korta antydningar skulle man kunna säga, att undersökningar af de relativa priserna och lönerna ha många och stora fördelar framför de vanliga pris- och lönehistoriska undersökningarna. Att prisnivåns utforskande har ett ändamål i sig själf är emellertid redan erkänt i det föregående, och det må nu också medgifvas att tillnärmelsevis riktiga siffror för prisnivån äro mycket bekväma och ganska välbehöfliga för många historiska undersökningar, där en ingående analys af siffrorna ligger utanför undersökningens ändamål. Men i de flesta fall, då relativa priser kunna användas, synas de ha afgjort företräde.

Här har helt naturligt ej behandlats frågan om värdet af prishistoriska studier öfver hufvud, jämförda med studier öfver samma frågor på grund af material af andra slag, hvilket skett i en föregående uppsats, mot hvilken Dr. Sommarin vänder sig (Historisk tidskrift 1904 ss. 191 f.). I sådana frågor kunna omdömena kanske ej undgå att blifva i någon mån subjektiva, hvarjämte frågans besvarande naturligtvis i högsta grad är beroende af det prishistoriska materialets värde. Sålunda synes man exempelvis vara berättigad att ställa sig ganska skeptisk mot resultat, som till någon större del bygga på pris- och lönetaxor, i stället för på verkliga priser och löner, åtminstone om det ej kan visas i öfverensstämmelse med den historiska kritikens stränga regler, att dessa taxor verkligen motsvarat eller stått i en fullt genomförd relation till de faktiska priserna — allt annat att förtiga.

Referendum i Förenta Staterna.

Af

Fil. kand. **Otto Grönlund.**

I. Inledning.

Om olika slag af referendum.

Toute loi que le peuple en personne n'a pas ratifiée est nulle; ce n'est point une loi. *Rousseau i «Contrat social» (1762).*

In der grossen und unleugbaren Tatsache, welche uns die so gewaltig vorwärtsstürmende Geschichte der Gegenwart lehrt, dass über die Parlamente, über diese in so vielen Staaten künstlichen Schöpfung der neuesten Zeit hinweg, die beiden einzigen unzerstörbaren natürlichen Mächte des Staates: Regierung und Volk, einander unmittelbar gegenüberzustehen beginnen, liegt der gewaltigste Verfassungswechsel der neueren Geschichte verborgen. Wohin er führen wird, werden einst unsere Enkel erfahren. *Jellinek (1906).*

Då ROUSSEAU, som uti antikens direkta folkstyrelse såg idealet af statlig organisation för alla tider, fördömde det representativa systemet uti de moderna staterna och fordrade dess afskaffande, råkar han in uti en af dessa paradoxala motsägelser, som äro för honom så karakteristiska på statslärans område. Ty å andra sidan medger han, att den rena demokratien vore en chimär och omöjlig att förverkliga i flertalet af de samtida staterna, åtminstone de af något större utsträckning: endast i en liten stat, belägen under ett mildt klimat, och där en del af befolkningen arbetade, på det att återstoden måtte få sorglöst njuta sin frihet, vore ett dylikt styrelsesätt tänkbart, såvida det icke funnes »ett folk af gudar». ROUSSEAU själf kan ej lösa den motsägelse, hvar-

till han sålunda kommit; han finner intet positivt medel att ordna den moderna staten efter den rena folksuveränitetens principer, med afskaffande helt och hållet af det representativa systemet. Och dock hade han måhända kunnat finna ett uppslag härtill, om han gjort sig möda att studera de samtida statsinrättningarna inom flera af de schweiziska kantonerna; men han försummar detta och riktar ensidigt sin uppmärksamhet, utom på Rom och Athen, blott på sin egen fädernestad, Génève. Ty såväl inom flera af de större kantonerna (bl. a. i Graubünden och Wallis, hvilka själfva utgjorde förbund af smärre statliga sammanslutningar) som inom det gamla schweiziska Edsförbundet (före 1798) fanns på Rousseaus tid och sedan gammalt ett sorts »referendum», ehuru visserligen ej i modern mening, och därmed ett medel, om ock i viss mån ofullständigt, att äfven i stater af något större utsträckning än Rousseau tänkt vara möjligt finna ett uttryck för folkmajoritetens vilja¹⁾ utan att ett representativt system i egentlig mening därvid anlätades (det moderna referendum förutsätter däremot befintligheten af ett representativt system).

¹⁾ Beträffande förbundet var detta dock icke obetingadt fallet, alldestund uti vissa kantoner, som voro aristokratiskt styrda och saknade beslutande folkförsamlingar, inga folkomröstningar företogos för att stadfästa förbundsdagens beslut. Så skedde däremot i de s. k. Landsgemeindekantonerna, där den af alla vuxne medborgare bestående folkförsamlingen (= »Landsgemeinde») under bar himmel fattade beslut rörande alla statens angelägenheter. Ty förbundsdagen utgjordes endast af genom instruktioner strängt bundna ombud från de olika kantonerna, hvilka icke ägde rätt att fatta definitiva beslut, utan endast infunno sig vid förbundsdagen »ad audiendum et referendum» (däraf först namnet »referendum») för att sedan framlägga de behandlade frågorna till sina respektive kantoners stadfstelse.

Det för detta äldre schweiziska referendum (framförallt i Graubünden och Wallis m. fl. kantoner), hvars uppkomst just kan förklaras på grund af frånvaron af ett inhemskt representativsystem (se LOWELL *Governments and Parties in continental Europe* (1896), Del II sid. 238), karakteristiska, var, att utslaget ej gafs genom sammanräkning af de röstande individerna inom hela statsområdet utan efter kommunernas röster (vare sig dessa ägde en eller flera), äfven om inom hvarje kommun för sig afgörandet fattades i de kommunala folkförsamlingarna, som utgjordes af alla vuxna medborgare (se CURTI *Geschichte der schweizerischen Volksgesetzgebung*, Zürich, 1885 sid. 20, 68). Detta referendum var af federalistisk (och delvis af diplomatisk) art och ej förbundet med ett representativt system; det moderna referendum förutsätter ett sådant.

ROUSSEAU anser representanternas vilja vara fullständigt lösgjord från folkets, så snart valet skett («le pouvoir peut bien se transmettre, mais non pas la volonté»¹⁾); därför kan representationen ej lämna något uttryck för folkets vilja utan blott för sin egen («La souveraineté ne peut être représentée, par la même raison qu'elle ne peut être aliénée; elle consiste essentiellement dans la volonté générale, et la volonté ne se représente point. — — — Le peuple anglais pense être libre, il se trompe fort; il ne l'est que durant l'élection des membres du parlement: sitôt qu'ils sont élus, il est esclave, il n'est rien»²⁾).

Då nu lagen, enligt R., måste vara ett uttryck för denna folkets allmänna vilja blir tydligen all lagstiftning genom valda representanter i grunden omöjlig. Emellertid äro de representativa inrättningarna ett faktum, med hvilket R. måste räkna och han betonar därför, att representanterna ej kunna besluta definitivt å folkets vägnar: »Les députés du peuple ne sont donc ni ne peuvent être ses représentants, ils ne sont que ses commissaires; ils ne peuvent rien conclure définitivement;» han tillägger: »Toute loi que le peuple en personne n'a pas ratifiée est nulle; ce n'est point une loi»³⁾. Konsekvent utförd skulle R:s ståndpunkt mycket väl kunna leda till ett representativt system med referendum (i modern mening), särskildt om detta är obligatoriskt. Men äfven om referendum är blott fakultativt och omröstning om en viss af representationen antagen lag ej begärts af folket, kan man dock säga, att Rousseaus fordran i viss mån är uppfylld, ty i detta fall har folket just genom denna underlåtenhet, ehuru tyst, gifvit sanktion åt lagen ifråga. En dylik konsekvens af dessa teorier har nog emellertid Rousseau själf säkerligen ej dragit, men däremot tyckas många andra ha gjort det, särskildt i Schweiz under 1800-talets lopp anhängare af det demokratiska och radikala partiet, som på sitt program satte obligatoriskt referendum och initiativ⁴⁾ (åtminstone med hänsyn till

¹⁾ *Contrat social*. Livre II, ch. I.

²⁾ *ibidem* Livre III, ch. XV.

³⁾ *ibidem* Livre III, ch. XV.

⁴⁾ Se CURTI, *Geschichte der schweiz. Volksgesetzgeb.* s. 132 m. fl.

kantonernas lagstiftning), då de endast under den förutsättningen ansågo folksuveränitetsprincipen omsatt till verklighet¹⁾.

Att inom det nutida statslifvet utvecklingstendensen oförtydligt går i riktning af ett allt större kringskärande af parlamentens maktbefogenhet och af ett omedelbart deltagande i statsmaktens utfövande af allt vidsträcktare delar af folket, har nyligen med skärpa framhållits af den bekante statsrättsläraren och juristen, prof. JELLINEK i Heidelberg²⁾. Han erinrar om att stora och viktiga reformer inom de nutida staterna utgå från regeringarna, ej från parlamenten, reformer, som närmast framgå ur en samverkan mellan de förra och utom parlamenten stående folkliga inrättningar eller krafter (t. ex. pressen). I denna mening finnes det redan på många håll ett faktiskt folkinitiativ, äfven i stater, där detta ej är författningsrättsligt erkänt såsom i Schweiz³⁾. Af största betydelse anser han referendum vara i de stater, där denna institution numera är rättsligen gällande, särskildt i Schweiz och Förenta Staterna: »Dessa folkomröstningar om lagar tjäna i politiskt syfte väsentligen såsom kontroll öfver lagstiftningen, i det att de förhindra impopulära lagstiftningsåtgärder. De betyda därför ett återhållande moment i lagstiftningsprocessen; de äro att anse som en inrättning af konservativ art, tjänande att upprätthålla den gifna rättsordningen». Han berör därefter det faktum, att äfven i England icke saknats anhängare af referendum, då man där i viss mån jämställt de afgöranden af folket, som ske genom de parlamentariska valen, särskildt då någon bestämd fråga af större vikt står på dagordningen (t. ex. den om »Home-rule» för Irland,

¹⁾ Denna uppfattning tycks delas af prof. FAHLBECK, då han anser, att Schweiz är den enda af de moderna demokratierna, där folksuveräniteten är en verklighet, alldenstund folket i sin helhet där deltagar uti bestämmandet af statsviljan; i öfriga moderna stater däremot är folket blott ett valorgan utan omedelbart inflytande på statsviljan, hvarför man där ej kan tala om folksuveränitet i egentlig mening, utan blott om parlamentssuveränitet. Se FAHLBECK *Sveriges Författning och den moderna Parlamentarismen*, Lund, 1904 s. 98 anm. 220—21, 228, 232.

²⁾ *I Verfassungsänderung und Verfassungswandlung, Eine staatsrechtlich-politische Abhandlung*. Berlin 1906.

³⁾ Att folkinitiativ, författningsenligt gällande, numera jämväl införts i några af de amerikanska staterna (delvis efter schweiziska förebilder) tycks Jellinek emellertid ej känna (om detta initiativ se afd. VI).

1886) med de folkomröstningar, som annars pläga kallas referendum, ty i dylikt fall sträcker sig folkets inflytande med hänsyn till den föreliggande frågan tydligen längre än hvad blott genom själfva valet af representanter är möjligt¹⁾. Äfven beröras folkomröstningarna i Norge 1905 vid den skandinaviska unionens upplösning.

Är ROUSSEAU, om också omedvetet, profeten, så har JELLINEK med skarpsinnig intelligens klarlagt det moderna statslivets tendenser i förut nämnd riktning. Detta torde blifva tydligt af den följande framställningen af vårt ämne, men innan vi öfvergå till att söka följa utvecklingen af referendum inom de Nordamerikanska staterna, vilja vi dels söka något närmare klargöra, huru vi här fatta det moderna begreppet referendum i allmänhet, dels ock lämna några antydningar om uppkomsten och utvecklingen af motsvarande institution i Schweiz.

Med *referendum* (i mera *vidsträckt* mening) förstå vi olika former af lagstiftning direkt genom folket uti (mer eller mindre) representativa demokratier. Därunder kan då först och främst föras *referendum* i mera *inskränkt* mening (= sanktion genom folket, eller vägran af dylik sanktion åt sådana lagar, som redan af representationen antagits), vare sig nu denna sanktion uttryckligen fordras i hvarje fall för lagens giltighet (= *obligatoriskt* referendum) eller blott för den händelse, att särskild, på visst sätt affattad, begäran därom framställes af föreskrifvet antal röstberättigade medborgare (= *fakultativt* referendum, till en början i Schweiz ofta kalladt *veto*). Vidare hör hit *initiativ* (»*folkinitiativ*»²⁾), hvarmed förstås en från ett visst antal röstberättigade medborgare utgående anhållan om stiftande, förändring eller upphäfvande af en bestämd lag (alldeles oberoende af om representationen behandlat den eller ej), hvarpå obligatoriskt följer allmän folkomröstning om lagen ifråga. Dessutom kan man räkna hit referendum som *skiljedom*³⁾ mellan de båda husen i ett två-kammarsy-

¹⁾ Se rörande denna fråga: DICEY *Ought the Referendum to be introduced into England i Contemporary Review* LVII, London 1890, april.

²⁾ I det följ. menas med initiativ alltid folkinitiativ (till skillnad från det parlamentariska initiativet).

³⁾ Då denna form af referendum nu är af visst aktuellt intresse här i Sverige, sedan Frisinnade landsföreningen i nov. 1907 upptagit folkom-

stem samt olika former af ett blott *konsultativt* (rådgifvande, ej utslagsgifvande) referendum (eller initiativ).

röstning som skiljedom mellan kamrarna på sitt program, hvilket sedan resulterade i herr STAAFFS m. fl. motion till innevarande års riksdag (motioner i A. K. n:r 332, den 4 maj 1908; afstyrkt af K. U. föll den i båda kamrarna, i den första utan debatt) om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående utredning af frågan om folkomröstning såsom medel att vinna afgörande vid meningsskilljaktighet mellan kamrarna i lag- och grundlagsfrågor, kan det måhända vara lämpligt att här erinra om de liknande former, som, mig veterligt, finnas eller föreslagits i andra länder. Först och främst finnes referendum som skiljedom stadgad uti den schweiziska förbundsorfattningen (ehuru referendum af detta slag i Schweiz ännu aldrig kommit till användning), då det där är föreskrifvet (art. 120), att när ettdera af förbundsförsamlingens båda råd (sålunda vare sig nationalrådet eller ständerrådet) fattat beslut om totalrevision af författningen, men det andra rådet ej biträdt detta beslut, så skall frågan, huruvida konstitutionen bör revideras, framläggas till det schweiziska folkets omröstning. Om därvid majoriteten af de schweiziske medborgare, som delta i omröstningen, rösta ja, skola de båda råden omväljas för att företa revisionen. Här är tydligen endast fråga om ett principuttalande från folkets sida, utan att detta närmare bör ingå på att afgöra, huru beskaffad den eventuellt tillstyrkta revisionen skall vara; författningens stiftare afsågo emellertid med denna bestämmelse att därigenom skapa en utväg att bryta ett möjligen framträdande systematiskt motstånd från ständerrådets sida gent emot af nationalrådet framlagda förslag till revision af förbundsorfattningen, (se härom *The Referendum in Switzerland*, by SIMON DEPLOIGE, engelsk öfversättning, utgifven af Lilian Tomn, New York and Bombay 1898 sid. 129). Vidare finnes ett dylikt referendum föreskrifvet i den australiska förbundsorfattningen, alldenstund där stadgas (sect. 128: 3); att om endera kammaren uti det australiska förbundsparlamentet tvenne gånger med absolut majoritet (sedan en viss bestämd tidsperiod förflutit mellan de bägge voteringarna) fattat samma beslut rörande ändring af förbundsorfattningen, utan att medkammaren biträdt detta beslut, så kan under viss förutsättning icke desto mindre författningsändringsförslaget föreläggas det australiska folket till omröstning alldeles som om båda husen beslutit bifall (författningsreferendum är obligatoriskt enl. sect. 128). Förutsättningen är, att generalguvernören besluter (sålunda ingen förpliktelse för honom att så göra) att framlägga det af blott en kammare, ehuru tvenne gånger, fattade beslutet till omröstning; hvartill han äger författningsenlig rätt. Och intressant är att se, att vid utarbetandet af den australiska förbundsorfattningen (i »The commonwealth of Australia»), som antogs genom folkomröstning inom samtliga australiska stater (1900), man just som alternativa förslag till skiljedom mellan förbundsparlamentets båda hus, i frågor af vanlig lags natur, uppställde å ena sidan referendum och å andra sidan upplösning (i detta fall af båda husen) jämte nya val. Visserligen blef referendum ej antaget,

II. Referendum i Schweiz.

Därefter några ord om referendum i Schweiz. Såväl i förbundsstaten som i samtliga kantoner är författningsreferendum obligatoriskt. Nämnda princip fastslogs redan af förbunds-författningen af år 1848 och torde med hänsyn till sitt ursprung närmast vara att tillskrifva det inflytande, som den stora franska revolutionen och dess efterverkningar utöfvat på Schweiz. Det franska nationalkonventet hade den 21 sept. 1792 förklarat: »La convention nationale déclare qu'il ne peut y avoir de constitution que lorsqu'elle est acceptée par le peuple». Principen hade praktiskt tillämpats beträffande de franska författningarna af år 1793 och år III (1795), hvilka bägge stadfästas genom folkömröstning, då den 1798 upptogs i den schweiziska författningen af nämnda år, men utan att i Schweiz finna någon användning förrän 1802. Den

men det ägde många förespråkare (se härom Amerikanska senatens förhandlingar för 1898: 55th Congress. 2d session. 1897—98. *Senate documents*. Vol. 26. N:r 290—341. *Direct legislation etc.* sid. 265—270). Och icke utan ett visst intresse torde de lagförslag vara, som under åren 1895—1897 behandlades i fem af de australiska staterna, New South Wales South Australia, Tasmania, Victoria och New Zealand (se en artikel af miss LILIAN TOMM i »*the Contemporary Review*», aug. 1897: »*The Referendum in Australia and New Zealand*»). Dessa förslag upptogo nämligen referendum som skiljedom i händelse af konflikt mellan de båda husen i statsrepresentationerna. I dessa stater, som äro monarkiskt-parlamentariskt styrda (efter engelskt mönster) sökte man sålunda sätta referendum istället för det annars vid en dylik eventualitet vanligen använda medlet, upplösning af det nedre huset jämte nya val. Emellertid blefvo samtliga dessa förslag af resp. representationer förkastade, trots det att de i fyra af de nyss-nämnda staterna utgått från regeringarna.

I sammanhang härmed kan ett annat intressant försök att införa ett s. k. »kungligt» referendum, som gjordes i Belgien 1891, förtjäna att omnämnas. Då föreslog en medlem af belgiska ministären, att man — som en motvikት mot ett påtänkt förslag att utvidga den politiska rösträtten i landet — borde söka stärka konungens ställning genom att gifva honom makt att vädja till folket för att inhämta dess mening (sålunda ett sorts konsultativt referendum) dels ifråga om en föreslagen, ehuru ännu ej af kamrarna antagen lag, dels ock ifråga om en redan antagen lag, innan konungen gaf den sin sanktion. Förslaget, som väckte mycket uppseende, blef af kamrarna vid första omröstningen antaget, men föll igenom vid den andra omröstning, som efter föreskrifna nya val ägde rum, och var därmed definitivt fallt, (se företalet till DEPLOIGES nyss cit. arb.: »ett bref om referendum i Belgien» af M. J. VAN DEN HEUVEL).

samma år företagna omröstningen om en ny schweizisk författning blef den första på schweizisk botten, där, enligt den vid de förut nämnda franska omröstningarna använda metoden, resultatet afgjordes genom individuell omröstning af de enskilda personerna, räknade tillsammans inom hela statsområdet (äfvén om hvarje kommunal församling fortfarande hvar för sig afgaf sina röster); enligt den gamla schweiziska metoden¹⁾ hade däremot hvarje kommun såsom sådan haft en eller flere röster²⁾.

Den sålunda tillämpade revolutionära principen var baserad på den gamla naturrättsliga föreställningen, att en stats författning vore identisk med det samhällskontrakt (Rousseau's »contrat social»), man tänkte sig som statens grund och hvilket avslutits mellan alla de individer, som tillsammans ingingo i staten. Praktiskt taget var principen emellertid ursprungligen ej af franskt utan af amerikanskt ursprung. Redan några år efter oafhängighetsförklaringen (1776) hade staterna Massachusetts och New Hampshire tillämpat densamma, i det att de läto folket genom omröstning inom hela staten sanktionera sina efter affallet från England nyantagna författningar. Och i Amerika hade denna uppfattning, att en fri öfverenskommelse mellan individerna (»covenant») gifvit upphof till staten, djupa historiska rötter. Härur hade sedan teorien om en skrifven författning, som för sin giltighet kräfver direkt stadfästelse af folket, så småningom utvecklats sig³⁾.

Till det schweiziska författningsreferendum hör jämväl författningsinitiativ (= initiativ af folket till författningsändring), som likaledes sedan 1848 finnes såväl i förbundsstaten som i samtliga kantoner. I den förra tillkommer det 50,000 röstberättigade schweiziska medborgare, hvilkas förslag till ändring af förbunds författningen (sedan 1891 ej blott ifråga om totalrevision, utan äfvén i fråga om partialrevisioner) skola föreläggas folket. För att en revision af författningen skall träda i kraft, fordras emellertid

¹⁾ se anm. sid. 173.

²⁾ Se CURTI, *Geschichte der schweizerischen Volksgesetzgebung*, Zürich, 1885 (sid. 109—110); BORGEAUD, *Établissement et revision des constitutions en Amérique et en Europe*. Paris 1893, s. 313 ff.

³⁾ Se BORGEAUD, förut cit. arb. sid. 9 ff.; äfvén en intressant afhandling af JELLINEK, *Die Erklärung der Menschen und Bürgerrechte*, 2 uppl. Leipzig, 1904, sid. 36—44.

i hvarje fall, att sanktion gifvits af majoriteten af de röstande medborgarne, icke blott inom hela Schweiz, utan äfven inom majoriteten af kantonerna¹⁾.

Sedan 1874 finnes jämväl i förbundsstaten referendum ifråga om vanliga lagar (andra än grundlagar), som dock är fakultativt²⁾: alla af förbundsförsamlingen antagna förbundslag samt förbundsbeslut, som äro af »allmän räckvidd och ej af trängande karaktär», skola underkastas folkomröstning, om begäran därom inom viss tid framställes af minst 30,000 röstberättigade schweiziska medborgare (eller af 8 kantoner)³⁾. Däremot äger folket i förbundsangelägenheter intet lag-initiativ (= initiativ till ändring af vanlig lag). Af samtliga (22) kantoner är det numera endast en, Freiburg, som fortfarande upprätthåller ett rent representativt system (utan referendum). Fyra, de s. k. Landsgemeindekantonerna (Uri, Unterwalden, Glarus och Appenzell), äro rena demokratier, där på urgammalt germanskt vis statens angelägenheter afgöras direkt af det församlade folket (den icke-representativa regimen är dock ej fullt upprätthållen, så att äfven här former af referendum gifvas). Dessa sistnämnda kantoner befinna sig dock på ett mycket primitivt stadium. I samtliga öfriga kantoner finnes däremot referendum (för vanliga lagar), vare sig obligatoriskt eller fakultativt, och i alla dessa, utom två, därjämte lag-initiativ.

¹⁾ Schweiziska förbundsorfattningen. Art. 120, 121, 123.

²⁾ Det fakultativa referendum infördes i Schweiz första gången i en mera primitiv form under namn af veto i kantonen St Gallen (1831); det framgick här ur en kompromiss mellan anhängarne af det rent representativa systemet och anhängarne af obligatoriskt referendum jämte initiativ. Som förebilder stodo dels de romerska folktribunernas veto, dels monarkens veto uti en konstitutionellt styrd stat. (Se härom CURTI, *Geschichte der schw. Volksgesetzgeb.* (s. 128), samt CURTI, *Zur Geschichte der Volksrechte, St. Gallische Erinnerungen an die Jahre 1830 und 31*, Zürich, 1881. Detta veto påminner i viss grad — ehuru något samband ej är påvisbart — om en liknande inrättning i 1793 års franska författning (den här nämnda rätten för folket att göra »reklamation» var i själfva verket ett veto, liksom folkets rätt till »censur» i det af filosofen Condorcet utarbetade girondistiska projektet, som delvis legat till grund för nämnda författning, varit ett rudimentärt veto). Se CURTI, sid 87; samt AULARD, *Histoire politique de la Revolution Française*, Paris 1905 (sid. 279).

³⁾ Schw. förbundsorf. art. 89.

Huru har referendum verkat i Schweiz? Därom äro meningarna visserligen delade, men institutionen torde nu vara erkänd af samtliga partier i landet. Fastän referendum ursprungligen införts i det radikala partiets intresse, har äfven det konservativa partiet haft stor fördel däraf, då det gällt att bekämpa den radikala majoriteten i förbunds församlingen. Och ett egendomligt faktum är, att folket vägrat sanktion åt ett så stort antal liberala och radikala lagförslag (särskildt några af arbetarevänligt slag¹⁾). Schweiziska auktoriteter försäkra emellertid, att i det stora hela de företagna folkomröstningarna äro att betrakta som ett uttryck för hvad det schweiziska folket verkligen menat och afsett samt att massan af de schweiziska medborgarne därvid visat prof på betänksamhet, moderation och kallblodighet; de ha visserligen medverkat till flera goda lagars fall, men dock ej förhindrat verkliga framsteg²⁾.

I vida mindre grad bekant än det schweiziska referendum, som varit föremål för mycken uppmärksamhet inom den statsrättsliga litteraturen, torde emellertid det förhållandet vara, att i den Nordamerikanska Unionens stater (ej i förbundsstaten såsom sådan) finnas för närvarande och ha sedan länge funnits många olika slag af folkomröstningar rörande lagar, ehuru den rent schweiziska termen referendum först på allra sista tiden där börjat få någon större användning. Vi öfvergå nu till vårt egentliga ämne.

III. Referendum är ingen nyhet i Förenta Staterna.

I *Journal des économistes* för sept. 1900 har en författare, G. NESTLER TRICOCHÉ uti ett »bref från Amerika» behandlat frågan om införandet af referendum i den Nordamerikanska republikens

¹⁾ Förkastade äro sålunda: en lag om fackföreningar och en lag om rätt till arbete (1894); vidare en lag om sjuk- och olycksfallförsäkring (1900) m. fl. Det schweiziska folket har sålunda i många fall visat sig mera konservativt än sina representanter; flera liberala lagar ha dock antagits.

²⁾ Rörande verkningarna af referendum i Schweiz se DEPLOIGE, *The Referendum in Switzerland*; sid. 205. Vidare LOWELL, *Governments and Parties in continental Europe*, II. ch. XII.

särskilda stater¹⁾. I hufvudsak öfverensstämmande med en af idéns ifrigaste anhängare, prof. J. B. COMMONS, uttalar han sig till förmån för ett fakultativt referendum i förening med initiativ beträffande lagar i allmänhet (tydligen efter schweiziskt mönster) såsom ett medel, om ock blott provisoriskt, att söka råda bot på korruptionen och de rådande djupa missförhållandena inom det amerikanska partilifvet samt såsom en tygel på lagstiftarne, statsrepresentationerna, hvilka i allt mindre grad åtnjuta folkets förtroende, ty, säger han, det nuvarande tillståndet är outhärdligt, och man måste till hvad pris som helst söka komma bort därifrån.

Det obligatoriska referendum för lagar efter schweiziskt mönster anser han emellertid omöjligt att förverkliga i flertalet af de amerikanska staterna, dels därför att det endast lämpar sig för mycket små stater, dels därför att det skulle allt för mycket belasta folket och därigenom alstra likgiltighet hos detta för de förevarande lagförslagen samt tillika än mera befordra den bristande ansvarskänslan hos folkrepresentanterna. Dessa olägenheter anser han däremot i betydligt mindre grad förefinnas vid den fakultativa formen af referendum, som däremot i vida högre grad än den förra är ägnad att framkalla våldsamt agitation före omröstningarna. Artikelförf. upptar därefter och bemöter en del invändningar, som pläga göras mot referendum i allmänhet: att folket visserligen kan vara kompetent att välja personer till representanter eller ämbetsmän, men däremot är inkompetent, så snart det gäller att rösta om lagar; att förberedelserna i form af debatt och diskussion angående de föreliggande förslagen, hvarom omröstning skall ske, äro otillräckliga; att referendum är alldeles onödigt, hvar helst representationen väljes på kortare tid, alldenstund, om man är missnöjd med dennas åtgöranden, man helt enkelt väljer nya representanter vid nästa val. Han medger dock, att referendum i längden kan blifva ett hinder för framåtskridandet, alldenstund det vanligen verkar konservativt, samt uttalar farhågor, att institutionen i de politiska yrkesagitatorernas hand måhända kunde blifva ett mäktigt kampmedel i striden. Hvilka

¹⁾ Se härom *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg. 1901 (sid. 147).

onda verkningar nu än referendum kunde medföra, vore dessa dock vida att föredraga, om det blott fyllde sitt ändamål, att vara ett botemedel mot det närvarande och större onda.

Bakom denne författares värdesättning af referendum kan man tydligt skönja afsikten, hvarför han föreslår dess införande i de amerikanska staterna. Meningen är att söka, om möjligt, skapa ett botemedel mot partilifvets missförhållanden och en motvikt mot den af dessa alstrade undermåligheten hos folkrepresentanterna, gent emot hvilka folket intågits af ett alltjämt ökad missstroende. Hvad är nu närmaste anledningen till detta statsrepresentationernas förfall? En författare, E. L. GODKIN¹⁾, ser det onda dels uti medlemmarnes alltjämt ökade oduglighet, dels ock uti korrptionen. Anledningen till undermåligheten hos representanterna anser han dels vara, att det rådande politiska partimaskineriet afskräcker dugande och själfständiga personer från att aktivt inträda i det politiska lifvet, dels ock att, äfven om så skulle ske, de regler, som gälla för de parlamentariska förhandlingarna (framförallt ifråga om kommittésystemet) äro af den beskaffenhet, att de undertrycka individualiteten och göra representanterna till blotta röstmaskiner. Kommer så härtill korrptionen, hvars orsaker G. väsentligen anser ligga uti det ekonomiska läget. Hand i hand med det gradvisa sänkandet af representanternas allmänna nivå har nämligen gått en ofantlig ökning i nationens materiella tillgångar, och denna ökade materiella makt befinner sig till stor del i händerna på de samvetlösa bolagen («corporations»). Det onda har förvärrats genom enskilda medlemmars sträfvan att blott för att söka förvärfva sig popularitet och hålla sig kvar vid den position inom det politiska lifvet de en gång uppnått föreslå nya lagar, massvis, utan hänsyn till om dessa verkligen också motsvara det praktiska behovet. Resultatet har blifvit, att allt flera och allt sämre lagar antagits af statslegislaturerna. Då demokratierna nu »hålla på att tröttna på det representativa systemet», ser G. ett medel att höja det allmänna intresset däruti, att ett ökad inflytande beredes folket öfver lagarnes stiftande, och uttalar sig därför likaledes till förmån för referendum.

¹⁾ i *Unforeseen Tendencies of Democracy*, Boston 1898.

I Amerika, där en man af folket i genomsnitt kan i intelligens mäta sig med en medlem af statsrepresentationen samt, såsom varande utsatt för betydligt mindre frestelser än denne, vanligen är pålitligare och mindre höjd att vilja befordra privatintressen på det allmännas bekostnad, kommer nämligen en vädjan till folket att i viss mån utöfva ett konserverande inflytande. Såsom en garanti mot statslegislaturens dekadans förordar man därför en ytterligare utsträckning af den direkta lagstiftningen. Har då någon sådan form af lagstiftning förut existerat i de amerikanska staterna? Ja, först och främst har sedan förra hälften af 1800-talet i allmänhet såsom regel gällt, att alla författningsändringar underkastats folkets stadfästelse, vare sig detta skett på grund af bestämmelser i själfva författningarna eller blott på grund af vedertagen praxis¹⁾. Men dessutom ha jämväl en hel del andra lagar än författningslagar, jämsides med dessa, under årens lopp framlagts till folkomröstning inom de olika staterna²⁾. Att märka är emellertid, att den rent schweiziska termen referendum först under loppet af de två sista årtiondena börjat komma i bruk i Amerika (men användes den i det följande oberoende häraf). Denna omständighet har väl i sin mån bidragit till att undanskymma det faktum, att själfva inrättningen funnits där långt förut under många olika former, fast bärande ett annat namn. Folkomröstningarna («votes of the people») om lagar ha ock i regel skett samtidigt med valen af ämbetsmän eller representanter («elections»), hvarför någon annan benämning än «election» för att beteckna ett dylikt tillfälle ej gifvits. Engelsmannen J. BRYCE var en af de första, som i sitt bekanta arbete om det amerikanska statsskicket³⁾ fäste uppmärksamheten på, att flera af dessa i Amerika gängse olika slag af folkomröstningar i grund och botten föga skilde sig från hvad man enligt den schweiziska terminologien plägade benämna referendum. Han påpekar sålunda, att referendum faktiskt redan länge brukats i stor utsträckning i de amerikanska staterna, dels ifråga om författningsändringar, dels ock ifråga om vanliga lagar af flera olika slag, rörande hvilka fram-

¹⁾ se afd. IV.

²⁾ om dessa lagar se afd. V.

³⁾ *The American commonwealth* (första upplagan 1888).

läggande för folket staternas författningar ofta innehålla uttryckliga bestämmelser. Han erinrar äfven om de många olika formerna af det kommunala referendum, äfven de ofta föreskrifna i författningarna (eller i lagarna) samt avslutar kapitlet¹⁾ om »Direct legislation by the people» med det yttrandet, »att folket i de särskilda staterna visat föga af den hänsynslöshet och af den kärlek till förändring för förändringens egen skull, som europeiska tänkare både nu och fördom varit vana att tillskrifva demokratiën; samt att metoden med direkt lagstiftning genom folket, som utan tvifvel gifvit anledning till många missbruk, dock under det tillstånd, i hvilket staterna för närvarande befunne sig, förorsakade mindre ondt än det förhindrade».

Det är min afsikt att nu först (i afd. IV) något tala om det amerikanska författningsreferendum, särskildt med hänsyn till konstitutionella amendments, för att därefter (i afd. V) behandla öfriga äldre, af rent amerikanskt ursprung varande, former för direkt lagstiftning, sådana dessa parallellt med författningsreferendum utvecklats inom flere stater. Slutligen skall jag (i afd. VI) redogöra för de nyare, väsentligen efter schweiziska förebilder uppkomna, formerna af referendum och initiativ, som under loppet af det sista decenniet antagits i några stater.

IV. Det amerikanska författningsreferendum.

Direkt lagstiftning genom konstitutionella amendments.

Såsom nyss framhållits, kan det anses vara en allmänt gällande regel inom de amerikanska staterna, att hvarje författningsändring måste af folket sanktioneras, äfven om uttrycklig bestämmelse därom ej finnes i alla författningar²⁾. Skillnad måste emellertid göras mellan det slag af referendum, som afser beslut fattade

¹⁾ BRYCE, Nyss anf. arb. Vol. I. Part. II. kap. XXXIX (i 3:dje uppl. 1903).

²⁾ Att de första folkomröstningarna om statsförfattningar ägde rum redan några år efter oafhængighetsförklaringen (1776) i Massachusetts och New Hampshire, har förut omtalats (afd. II); liksom att den principen — att författningsändringar för sin giltighet kräfde folklig sanktion — egentligen hvilade på gamla amerikanska föreställningar om ett samhällskontrakt såsom statens grund.

Att regeln om författningsreferendum (som först f. o. m. 1820—30-

af de särskildt valda författningskonventen (ifråga om totalrevisioner eller mera genomgripande partialrevisioner), och det referendum, som afser beslut, fattade af de ordinarie statslegislaturerna ifråga om »amendments» till författningarna (sålunda partialrevisioner). De s. k. konventen, en för de amerikanska staterna sär egen institution (finnes äfven inom förbundsrepubliken, men har där efter författningens antagande aldrig användts), äro utslutande i och för författningsrevision valda enkamriga representationer, bundna af ett slags imperativt mandat. Deras medlemmar äro särskildt utvalda män, som i regel åtnjuta betydligt större anseende än de enskilda medlemmarne af statslegislaturerna i genomsnitt göra, och i allmänhet äro mycket mera oberoende af partilifvet än dessa. Konventen och statslegislaturerna äro med hvarandra i viss mån konkurrerande makter¹⁾, hvilket förhållande icke varit utan betydelse med hänsyn till den direkta lagstiftningens utveckling inom staterna. Ty under det att konventens beslut om författningsändringar i regel blifvit underkastade folkomröstning, har detta endast undantagsvis skett beträffande lagar, som af statslegislaturerna antagits. När dessa senare däremot fatta beslut om amendments till staternas författningar²⁾, så kräfvades dessa beslut likaledes i regel folkets sanktion för att erhålla gil-

talens började mera allmänt iakttagas) emellertid icke varit utan undantag, synes af det faktum, att af samtliga (72) under åren 1836—1892 nyantagna författningar inom staterna 7 icke blifvit folket förelagda (under perioden 1776—1835 blefvo 11 af 39 ej framlagda). Äfven efter 1892 ha flera afvikelser från regeln af speciella anledningar förekommit. Se OBERHOLTZER, E. P. *The Referendum in America, A discussion of law-making by popular vote* (Publications of the University of Pennsylvania Political economy and public law series. Vol. IV. n:r 12), Philadelphia 1893; samt samme förf:s senare arbete: *The referendum in America together with some chapters on the history of the initiative and other phases of popular government in the United States*, New York 1900, hvilka intressanta arbeten i väsentliga delar varit min utgångspunkt för denna uppsats. Se vidare POORE, B. P., *The Federal and State Constitutions, Colonial Charters and other organic laws of the United States* Part I—II, (Wash. 1878), hvilken i öfrigt mycket fullständiga kollektion af de amerikanska staternas författningar tyvärr tycks vara den senaste.

¹⁾ Se OBERHOLTZER, *The Ref. in America*, 1900 (ch. III).

²⁾ Den grundlagsstiftande makten tillkom ursprungligen endast konventen (jämte folket); men då det i längden blef besvärligt att på denna

tighet (i alla stater utom i Delaware och New Hampshire, i hvilken sistnämnda stat legislaturen helt och hållet saknar befogenhet att besluta om författningsändringar, då denna rätt här uteslutande tillkommer ett konvent. I South Carolina måste folkets beslut stadfästas genom ett andra beslut af legislaturen).

I Amerika, där motsatsen mellan författningslag eller grundlag och vanlig lag är skarpare markerad än annorstädes, har sedan gammalt inom de särskilda staterna stor skillnad utvecklats sig ifråga om legislaturernas behandling å ena sidan af ett konstitutionellt amendment och å andra sidan af en vanlig lag förutom den nyss nämnda skillnaden, att amendmentet måste sanktioneras af folket, lagen ej. Ty beträffande amendmentet ha i allmänhet vidlyftigare former gällt än ifråga om en vanlig lag för att få till stånd ett legislaturens beslut, såsom särskildt kvalificerad majoritet för besluts giltighet eller beslutets upprepande under nästa valperiod (sålunda två beslut af legislaturen om samma sak), hvarefter amendmentet varit färdigt att föreläggas folket. Nu har emellertid en tendens gjort sig gällande att i viss mån utplåna skillnaden mellan författningslag och vanlig lag för att istället ersätta den med en ny, den mellan *lag, stiftad af folket direkt*, och *lag, stiftad af legislaturen*, hvilken förra grupp visserligen i sig innefattar all konstitutionell rätt i egentlig mening, men är betydligt mera omfattande än så, alldenstund dit äfven kan räknas en hel del lagar af större vikt och betydelse, som icke äro författningslagar i *materiell* mening. *Formellt* äro emellertid dessa lagar, för så vidt de få sitt uttryck i amendments till författningarna, alltjämt konstitutionell rätt; från denna synpunkt kan man sålunda säga, att omfattningen af begreppet konstitution betydligt vidgats. I allmänhet räknas ju till konstitutionell rätt endast lagar, behandlande grunderna för statsmaktens utöfvande; dessa författningar innehålla emellertid icke blott sådana rättsregler, utan äfven många andra, som egentligen icke höra dit, utan i stället falla inom privaträttens, straffrättens eller den administrativa

väg afgöra om det minsta amendment — särskildt i den mån antalet af dessa ökades — öfverlät man så småningom rätten att besluta om amendments till de ordinarie legislaturerna (jämte folket). Detta skedde första gången i Connecticut (1818).

rättens område. Från annan synpunkt kan man sålunda säga, att området för stiftandet af vanlig lag alltmera inskränkts till förmån för den konstitutionella rätten; m. a. o. *man stiftar vanlig lag genom konstitutionella amendments*¹⁾, detta på grund af ofvan nämnda misstro mot legislaturerna och en däraf härrörande önskan att låta folket omedelbart afgöra öfver så många frågor som möjligt.

Resultatet af denna metod att lagstifta »genom en konstitution eller amendments därtill»²⁾ har först och främst blifvit, att författningarna svällt ut högst anseeligt i omfång till följd af det alltjämt ökade antalet amendments³⁾. Men i samma mån har ock

¹⁾ Under tidrymden 1895, 1 okt.—1905, 30 sept. (det sista decennium, för hvilket uppgifter varit mig tillgängliga, hämtade ur de af *New York State library* utgifna *Bulletins (Legislation)*, Albany 1895—1905) ha, enligt af mig verkställda beräkningar, inom samtliga amerikanska stater omröstningar faktiskt företagits om inalles 351 amendments till författningarna, hvaraf 213 eller något mer än 60 % antagits och 138 eller något mindre än 40 % förkastats. Af alla dessa amendments är det endast 102, d. v. s. något mer än 29 %, som behandla frågor af i egentlig mening konstitutionellt rättslig natur (frågor rörande statsstyrelsen i allmänhet, representationen, medborgarnes civila och politiska rättigheter, såsom rösträtt m. fl.), under det att återstoden beröra frågor, som tillhöra straff- eller civilrätten eller äro af administrativ eller kommunalrättslig natur. Äfven om bland dessa senare (omkr. 71 %) möjligen en eller annan bestämmelse kan återfinnas, som under andra förhållanden skulle söka sin väg till statens skrifna författning liksom här, så torde de i dessa amendments upptagna stadganden dock i allmänhet vara af den natur, att de annorstädes återfinnas i resp. länders lagböcker och lagsamlingar, ej i konstitutionerna. Särskildt är antalet af de administrativa lagar och förordningar, som på detta sätt inryckts i författningarna, betydande (jämfte de kommunalrättsliga omkr. 50 %). Man kan till denna grupp räkna lagar rörande finans- och skatteväsendet, handel och industri, transport och kommunikationer, bank- och försäkringsväsendet, jordbruket samt rörande arbetet i alla dess former; omfattande är äfven antalet af förordningar rörande de kommunala förhållandena i allmänhet, den kommunala styrelsens organisation, särskildt i städerna, kommunernas finanser m. m. De nu anförda exemplen kunna måhända i någon mån vara belysande äfven för den föregående tiden.

²⁾ BRYCE, i *The American commonwealth*, vol. I, sid. 474.

³⁾ Så är t. ex. New Yorks författning af 1894 3½ g. så omfångsrik som den förut gällande (af 1846); S. Carolinas, Delawares och Alabainas författn. (af 1895, 1897 och 1901 resp.) äro ungefär dubbelt så stora som de föregående författn. (af 1868, 1831 och 1875 resp.) under det att Louisianas nya förf. af 1898 är ungefär ½ längre än den af 1879.

legislaturernas inflytande öfver lagstiftningen inskränkts, enär frågor, som förut tillhört deras ensamma beslutanderätt, nu regleras af författningarna, som ej utan folklig sanktion kunna ändras. Genom att förenkla de former, som gälla för antagandet af amendments, till allt större likhet med de för vanlig lag föreskrifna, har man ytterligare sökt öka antalet af de förra. Utvecklingen går nu i allmänhet, åtminstone hvad angår de nyare författningarna, i den riktningen, att i stället för beslut af två statslegislaturer sätta beslut af endast *en* sådan, ehuru med kvalificerad majoritet ($\frac{2}{3}$:s eller $\frac{3}{5}$:s), innan det föreslagna amendmentet underkastas folkomröstning, hvilken kan äga rum antingen samtidigt med de allmänna valen («general election») eller vid ett särskildt val («special election»), beroende på olika praxis. Å andra sidan måste själfva det faktiska förhållandet, att författningarna numera reglera jämväl frågor, hörande till det vanliga lagstiftningsområdet, och ej blott konstitutionella frågor i egentlig mening, i sin mån medverka till att ändringar uti författningarna nu oftare äro af nöden än förut. Emellertid ligger en viss fara däruti, att sådana amendments, som tilläfväntas befinnas vara mindre lämpliga, kunna komma att allt för länge få kvarstå i oförändradt skick, enär de likväl äro betydligt svårare att få ändrade än vanliga lagar af motsvarande innehåll. Kommer så härtill, att man samtidigt än vidare kringskurit möjligheten för legislaturerna att göra sig gällande genom att i flertalet stater inskränka deras sessioner från att ha varit årliga till att äga rum endast hvar annat år (i Alabamas nya författning af 1901 endast hvar 4:de), hvarjämte i samband härmed tiden för deras funktionerande hvarje gång fixerats till ett bestämdt antal dagar; många vilja gå än längre på den inslagna vägen.

Hvad angår antalet deltagare uti folkomröstningarna om amendments, så gäller nästan undantagslöst, att intresset för sådana omröstningar alltid är betydligt mindre än för valen i egentlig mening, hvad nu än orsaken kan vara härtill. Man har sålunda konstaterat, att det i genomsnitt endast är möjligt att få ungefär halfva antalet af dem, som rösta vid ett allmänt val (t. ex. af guvernör) att delta i en omröstning af nyss nämndt slag, fastän båda ske samtidigt; den andra hälften af dem, som med in-

trasse deltagit i valet af funktionärer eller representanter, blir indifferent, så snart det är fråga om lagstiftningsåtgärder. Sker däremot omröstningen icke samtidigt med ett allmänt val utan vid ett s. k. speciellt val («special election»), kan man ofta icke ens påräkna, att detta antal tager del i omröstning om amendments¹⁾. Liksom i Schweiz gifvas i Amerika talrika exempel på en viss nyckfullhet i afgörandet från folkets sida, hvilket visar, att tillfälligheter därvid kunna spela en betydande roll. Så har det händt, att motviljan (eller sympatien) för ett visst förslag föranlett förkastandet (eller antagandet) af flere andra samtidigt föreliggande förslag, fast dessa senare ej haft något som helst samband med det förstnämnda och under andra förhållanden sannolikt skulle ha rönt ett annat behandlingssätt. Sådana missförhållanden kunna dock knappast sägas utgöra någon allmän regel, utan har fastmera folket ganska ofta visat sig kunna opartiskt afgöra öfver de föreliggande frågorna (särskildt synes så ha varit förhållandet i California²⁾).

¹⁾ T. ex. i Texas, 1898: vid en folkomröstning, som hölls utan samband med de allmänna valen, afgåfvos 110,000 röster; några veckor senare afgåfvos vid en ny omröstning, som företogs samtidigt med de då skeende allmänna valen, 291,022 röster (under det att 409,554 röstande samtidigt deltog i valet af guvernör). Se OBERHOLTZER, sid. 167 ff., där flere liknande exempel finnas återgifna.

²⁾ Se härom en artikel af E. MOFFET, *The Referendum in California*, i *Political Science quarterly* 1898, N:o 1. Här visas först, huru Californias författning af 1879 svällt ut i jämförelse med den föregående (af 1848); och flera amendments ha sedan antagits. Under åren 1880—97 ha icke mindre än 582 motioner väckts i statslegislaturen om dylika (däraf 1897 icke mindre än 90); af dessa ha dock endast 35 förslag, efter att ha blifvit antagna af båda husen i vederbörlig ordning, gått till folkomröstning, hvarvid 17 antagits, 11 förkastats och 7 ännu voro oafgjorda (1898). Författaren håller före, att af de 17 antagna förslagen åtminstone 15 inneburo en alldeles afgjord förbättring af de existerande förhållandena, under det de två återstående på intet vis kunde anses ha verkat skadligt; intet af de fel man vanligen förevidar referendum har här varit för handen: att folket röstar utan urskillning och låter samtidigt föreliggande förslag influera på hvarandra, så att det antingen antar allt eller förkastar allt eller blindt följer partiets ledning; vidare att det visar bristande intresse för omröstningarna, så att frågorna faktiskt afgöras af endast en liten grupp af röstande. Tvärtom, i California har folket röstat för de föreliggande amendments efter hvarje förslags eget inre värde, och man kan säga, att dess beslut i allmänhet varit välbetänt; hvarjämte i genomsnitt omkr. $\frac{2}{3}$ af de

Efter denna redogörelse för det amerikanska författningsreferendum, som varit och är af oerhörd betydelse för de amerikanska staternas författningsutveckling, öfvergå vi till att (i afd. V) något tala om de folkomröstningar (= referendum), som af gammalt ägt rum inom vissa af dessa stater, men som afse ej författningslagar utan vissa särskilda slag af vanliga lagar.

annars röstande deltagit i dessa omröstningar, om de ägt rum samtidigt med de allmänna valen, hvilket får anses vittna om ett särdeles lifligt intresse från folkets sida. Öfverhufvudtaget kan beträffande referendum här liksom annorstädes fällas det omdömet, att det verkat konserverande, anser författaren; konstitutionen har visserligen bragts långt från det vetenskapliga idealet, men vinsten i säkerhet har varit ofantlig.

Strödda meddelanden.

Arbetslönen inom den mekaniska verkstadsindustrien i Belgien. En sistlidet år publicerad officiel undersökning rörande lönerna inom bruksrörelsen, mekaniska verkstäder och annan metallindustri i Belgien erbjuder stort intresse icke minst för den jämförelse med motsvarande förhållanden inom den svenska verkstadsindustrien, som däraf kan göras. Den belgiska undersökningen afser veckorna omkring 31 okt. 1903, medan den svenska som bekant hänför sig till åren 1898 och 1899.

Den effektiva arbetstiden (hvilotider ej inräknade) i Belgiens mekaniska verkstäder för 32,310 manliga arbetare öfver 16 år utgjorde:

Mindre än $9\frac{3}{4}$ timmar	624 arbetare	1,9 %
$9\frac{3}{4}$ —10 »	17,756 »	54,9 »
10—11 »	12,036 »	37,3 »
11—12 »	1,794 »	5,6 »
Öfver 12 »	100 »	0,3 »

Daglönen för samma arbetare belöpte sig till:

Under 108 öre	491 arbetare
108—180 »	3,326 »
181—253 »	9,464 »
254—326 »	10,581 »
327—399 »	5,829 »
400—472 »	2,033 »
472 öre och mera	586 »

Antager man en arbetstid i stort medeltal af 10 timmar, finner man, att timlönen utgjorde:

Under och delvis t. o. m. 25 öre för 13,281 arbetare eller 41,1 %	
25—39 öre	» 16,410 » » 50,8 »
40 öre och däröfver	» 2,619 » » 8,1 »

Enligt undersökningen i Stockholm hade utaf 1,434 arbetare i medelaflöning per timme:

Under 25 öre	323 arbetare eller 22,5 %
25—40 öre	806 » » 56,3 »
40 öre och däröfver	305 » » 21,2 »

Såvidt man af denna jämförelse kan se, åtnjöto sålunda de svenske arbetarne redan år 1898 ej obetydligt högre aflöning än Belgiens år 1903.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistik*. V. Undersökning af folkskolebarnens i Helsingfors, Abo, Tammerfors och Viborg arbete utom skolan. På uppdrag af Industristyrelsen och under dess öfverinseende verkställd af G. R. SNELLMAN. VI. Undersökning af nålarbeterskornas yrkesförhållanden i Finland. På uppdrag af Kejsrerliga Senaten för Finland samt under Industristyrelsens öfverinseende verkställd af VERA HJELT. Hfors 1908.
- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. 1908. N:o 2. Hfors 1908.
- Bidrag till Sveriges officiella statistik*. D) Fabriker och Handtverk. 1906. E) Sjöfart. 1906. Sthlm 1908.
- Det ny Aarhundrede*, red. af POUL LEVIN og P. MUNCH. Aarg. 5. H. 8—9. Kbhvn 1908.
- Det nya Sverige*. Tidskrift för nationella spörsmål, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 2. H. 3—4. Sthlm 1908.
- Emigrationsutredningen*. Bil. I. Utvandringslagstiftning. Öfersikt af dess utveckling och nuvarande beskaffenhet i Europas olika stater af NILS WOHLIN. Bil. VII. Utvandrarne egna uppgifter. P. A. Norstedt & söner. Sthlm 1908.
- Finsk tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik*, utg. af R. F. v. WILLEBRAND. T. LXIV. H. IV—V. Hfors 1908.
- Försäkringsföreningens Tidskrift* 1908. H. 2. Sthlm 1908.
- Industria*. Industripolitisk halfmånadstidning. I arbetarefrågor organ åt svenska arbetsgifvareföreningen. Utg. D:r Hj. G. WALLGREN. Årg. IV. N:o 8—11. Sthlm 1908.
- Kommunalkongressen 1907*. Berättelse öfver förhandlingarna. Enligt uppdrag utg. af ERIK PALMSTIERNA. Centralförbundet för socialt arbete. Sthlm 1908.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle* för år 1908. Årg. II. H. 1. Gefle 1908.
- Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik*. 1908. N:o 3—4. Sthlm 1908.
- "Mercator"*. Zeitschrift für Handel und Gewerbe Finlands. Herausgeber: AMOS ANDERSON. Jahrgang 3. N:o 9—12. Hfors 1908.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift*. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. ADOLPH JENSEN. H. 2. Kbhvn 1908.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1908. H. 3. Sthlm 1908.
- Revue du Travail*. Publié par l'Office du Travail de Belgique. Treizième année. N:o 7—11. Bruxelles 1908.
- Skogsvårdsföreningens Folkskrifter*. N:o 13. Sthlm 1908.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Red. GUNNAR SCHOTTE. Årg. 6. H. 5—6. Sthlm 1908.
- Social Handbok* på uppdrag av Centralförbundet för socialt arbete utg. av G. H. VON KOCH. Aktiebolaget Ljus. Sthlm 1908.
- Social Tidskrift*. Red. G. H. v. KOCH. Årg. VIII. H. 4—5. Sthlm 1908.
- Statsøkonomisk Tidsskrift*. Udg. af Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. H. 1. Kria 1908.
- Bilaga: Arbeidets økonomiske værdi. Bidrag til arbejdsloønnens teori af THORVALD AARUM. Kria 1908.
- Stockholms handelskammare*. Årsberättelse för år 1907. I. Sthlm 1908.
- The Journal of Political Economy*. Vol. 16. N:o 5—6. Chicago 1908.
- Tidskrift*, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. Årg. 44. H. 3—5. Hfors 1908.
- Bilaga till årg. 43: Kort redogörelse för Kejsrerliga Senatens Justitie-Departémets utslag och domar för 1906. I. Hfors 1908.
- Zeitschrift für Socialwissenschaft*, herausg. von JULIUS WOLF. 1908. H. 5. Leipzig 1908.
- BRUSEWITZ, AXEL och TUNBERG, SVEN, Statens domäner och deras förvaltning. Nationalföreningen mot emigrationen. Sthlm 1908.
- HAGMAN, K., Röststrätsreformen. Valhandbok. P. A. Norstedt & söner. Sthlm 1908.
- MELANDER, CARL GUSTAF, Svenska riksdagens justitiëombudsman. En statsrättslig undersökning. I: 1. Akad. afh. Upsala 1908.
- SCHAUMAN, GEORG, Biografiska undersökningar om Anders Chydenius jämte otryckta skrifter af Chydenius. Svenska Litteratursällskapet i Finland. Hfors 1908.
- SÖDERQVIST, NILS, Le blocus maritime. Etude de droit international. Nordiska bokhandeln. Sthlm 1908.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

SKÅNE

☛ **Malmö** ☛

Fonder öfver 27,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

